

Rehabilitačná komisia Zväzu slovenských spisovateľov 1968 – 1969 v dobových súvislostiach

Jaroslav Šrank

*Katedra slovenského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave*

Rehabilitation Commission of the Union of Slovak Writers 1968-1969 in Historical Contexts

Litikon, 2020, Vol. 5, No. 2, pp. 5-33

The study describes the activities of the Rehabilitation Commission of the Union of Slovak Writers in the years 1968 to 1969. The author of the article focuses on clarifying the historical context, approaches the political, cultural and social aspects of the activities of the commission. The study forms the basis for understanding the documents that are published in the next part of this issue of Litikon.

Keywords: rehabilitation, Union of Slovak Writers, rehabilitation commission of the USW, politics, liberalization, normalization

Úvod

Jeden z procesov, ktorý kulminoval v Československu počas šesťdesiatych rokov 20. storočia ako súčasť liberalizačno-demokratizačného diania, boli rehabilitácie. Rehabilitácie chápané v úzkom straníckopolitickom aj širokom občianskom, v exaktnom právnom aj vo voľnom symbolickom zmysle.

Súčasťou československého politického systému boli rehabilitácie už od päťdesiatych rokov. Ústredný výbor Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) postupne zriadil viaceré rehabilitačné komisie, ktoré mali prešetriť politické súdne procesy z predchádzajúcich rokov. Boli to najmä tzv. Barákova komisia (1955 – 1957), tzv. Kolderova komisia (1962 – 1963), tzv. barnabitská komisia (1963) a napokon tzv. Pillerova komisia (1968 – 1969). V ich práci sa v rôznej miere uplatňovali aktuálne i bazálne záujmy vládnucej komunistickej strany: „Nemotivovala je totiž snaha o obnovu práva a dosažení spravodlnosti, nýbrž snaha zamaskovať rozsah nezákonností“ (Kaplan – Paleček, 2008, s. 216). Úplné priznanie praktík, ktoré režim používal, by ho mohli pripraviť o dôveru verejnosti, ich dôsledná náprava by znamenala jeho autodemontáž.

Uvedené komisie sa pritom zaoberali len revíziami politických a súdnych krívd vykonaných na príslušníkoch komunistickej strany, ich výroky sa týkali 278 komunistov (Veber, 2010, s. 14 – 15). To zďaleka nereprezentovalo skutočný rozsah nespravodlivostí, ktoré komunistický režim počas prvého obdobia svojej existencie v Československu spôsobil. Najmä v prvej polovici roka

1968, keď obrodny proces započatý na prelome rokov 1967 a 1968 v prostredí KSČ kulminoval pokusom nového stranického vedenia o reformu socializmu sovietskeho typu a aktivitami smerujúcimi k vytváraniu občianskej spoločnosti, sa rehabilitácie stali zvlášť frekventovanou témou verejných diskusií. Predmetom prehodnocovania sa stávali nielen životy početných jednotlivcov, postavenie rôznych sociálnych skupín, pomery v celých spoločenských rezortoch a pôsobenie významných inštitúcií, ale aj vnímanie dôležitých historických osobností a udalostí, v slovenských pomeroch predovšetkým Slovenského národného povstania (Londák – Sikora – Londáková, 2002, s. 306). Pod veľkým spoločenským tlakom nadobudli rehabilitácie zakotvenie v právnom systéme ČSSR prijatím Zákona o súdnej rehabilitácii č. 82/1968 Zb. s účinnosťou od 1. augusta 1968. Zákon prijatý Národným zhromaždením 25. júna 1968 patril spolu s ústavným zákonom o príprave federácie (prijatý 24. júna 1968) a zákonom o periodickej tlači, ktorý rušil cenzúru (prijatý 26. júna 1968), k prvým kľúčovým výsledkom demokratizácie (Bystrický a kol., 2008, s. 137). Pripravovaný bol aj zákon o mimosúdnej rehabilitácii, jeho návrh, posledný z februára 1969, však nikdy neopustil vládu (Veber, 2010, s. 26).

Rehabilitačný zákon využilo na podanie žiadosti 23 306 občanov, z toho 17 731 v Čechách, 4120 na Slovensku, 1455 osôb patrilo do pôsobnosti vojenských súdov (Pešek – Letz, 2004, s. 437). Zákon bol navyše v roku 1970 novelizovaný v normalizačnom duchu. Už podľa odhadov zo sedemdesiatych rokov (pri ktorých možno predpokladať skreslenie) na Slovensku požiadala o rehabilitáciu iba jedna tretina odsúdených z celkového počtu osôb, ktoré boli v období 1949 – 1965 v štátnobezpečnostnej agende (Pešek – Letz, 2004, s. 437). Podľa bilancie súdnych rehabilitácií z polovice sedemdesiatych rokov bolo spomedzi slovenských žiadostí úspešných 16,2 % a čiastočne úspešných 16,7 %, neúspešných návrhov bolo 67,2 % (Pešek – Letz, 2004, s. 437). Istú predstavu o rozsahu politicky motivovaného bezprávia v komunistickom Československu si možno spraviť aj z toho, že po novembri 1989 žiadalo o súdnu i mimosúdnu rehabilitáciu až 264 400 občanov (Veber, 2001, s. 15).

Pokiaľ ide o rehabilitácie a slovenskú literatúru, tradične sú v popredí najmä osudy ľavicových intelektuálov a spisovateľov, prevažne príslušníkov predvojnového hnutia DAV, ktorí boli na začiatku päťdesiatych rokov na základe politickej objednávky obvinení z tzv. buržoázneho nacionalizmu a súdení vo vykonštruovaných procesoch. V. Clementisa priradili do skupiny funkcionárov strany, ktorí boli v roku 1952 súdení v procese s generálnym tajomníkom ÚV KSČ R. Slánskym, a dostal trest smrti. Ostatní, G. Husák, L. Novomeský, D. Okáli, L. Holdoš, boli spolu s I. Horváthom (davistom nebol a členom komunistickej strany sa stal až po vojne) súdení v osobitnom procese až v roku 1954. V procese nepadol rozsudok smrti. Novomeský bol podmienene prepustený na prelome rokov 1955 a 1956, L. Holdoš vyšiel z väzenia v roku 1957, Horváthovi bola udelená individuálna milosť na začiatku roka 1960 (zomrel 5. septembra toho istého roka), Husák a Okáli sa na slobodu dostali v rámci veľkej amnestie politických väzňov v máji 1960 (Pešek – Letz, 2004, s. 421 – 424). K revízii rozsudkov a k občianskej i politickej rehabilitácii obetí kampane proti buržoáznemu nacionalizmu však došlo až v roku 1963, aj to len postupne.

Súčasťou kampane boli okrem iného aj reštrikcie vo vydávaní, výskume a vzdelávanom zhodnocovaní pôsobenia davistov v slovenskej spoločnosti, kultúre a literatúre, nehovoriac o zneužívaní situácie zástancami centralistickej politiky na ideologické spochybňovanie celej slovenskej inteligencie. Oficiálne inštitúcie slovenskej literatúry, Slovenská sekcia Zväzu československých spisovateľov (ZČSS), jej orgány a predstavitelia, nezaujímal k osudom

diskriminovaných kolegov autonómne stanoviská. Ich rozhodnutia zodpovedali podriadenému postaveniu kultúrnej oblasti straníckopolitickej sféry, záviseli od straníckych oficiálnych uznesení a interných pokynov. Spisovateľské inštitúcie voči podnetom z mocenského centra plne osvedčovali rolu tzv. prevodovej páky. Procesy v literárnej obci tak vlastne kopírovali peripetie, ktorými v tom čase prechádzala komunistická strana. Úloha, ktorú pri tom zohralo kultúrno-propagačné oddelenie ÚV KSS a jeho predstavitelia J. Šefránek a J. Špitzer, je dobre známa (pozri Petřík, 1990; Drug, 2001). V období od mája 1950 do konca marca 1951 sa slovenskí spisovatelia intenzívne zapojili do kampane, ktorá kulminovala obvinením davistov z protištátnej činnosti a pokračovala ich väzbou, vyšetrovaním a prípravou súdneho procesu. V intenciách rozhodnutí najvyšších straníckych orgánov organizovali manifestačné podujatia, dištancovali sa od svojich kolegov a rozširovali pôvodný zoznam o ďalšie mená (A. Matuška, V. Mináč, D. Tatarka, M. Chorváth, M. Bakoš), aplikovali politické obvinenia na ich činnosť v kultúre, prijímali diskriminačné opatrenia voči osobám i uvažovali sankcie na ich tvorbu, podieľali sa na štvavej propagande atď. Našťastie, v menovaných prípadoch nedošlo k tvrším represiam (viac pozri Drug, 2001, s. 37).

Kampaň sa však vo Zväze slovenských spisovateľov (ZSS) podujali revidovať až v dôsledku zmeny politickej situácie, ktorú prinieslo zatknutie R. Slánskeho v novembri 1951. (Proces so 14 najvyššími funkcionármi režimu, známy ako proces s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánskym, sa o rok neskôr skončil vynesením 11 trestov smrti. Medzi popravenými 3. decembra 1952 bol aj V. Clementis.) Nový politický vývoj priniesol od decembra 1951 zmenu v prístupe ZSS k spisovateľom ako A. Matuška, V. Mináč, D. Tatarka, M. Chorváth, M. Bakoš, ktorí boli sekundárnymi obeťami kampane voči buržoáznemu nacionalizmu. Ich literárna tvorba a pôsobenie sa prestali dávať do súvislosti s údajnými protištátnymi aktivitami davistov (Petřík, 1990, s. 84 – 87; Drug, 2001, s. 37).

Na naprávanie príkorí spôsobených na poli kultúry priamym obetiam procesu s buržoáznymi nacionalistami však nastal čas až začiatkom šesťdesiatych rokov, v atmosfére čoraz silnejších signálov, že „doba je prezretá očakávaním zmien, ktoré sa stále odkladali“ (Londák – Sikora – Londáková, 2002, s. 278). Aj v tomto čase badať výraznú nadväznosť vzájomných rozhodnutí na kroky strany. Istý rozdiel je však v tom, že politické centrum už nie je názorovo homogénne (podstatným katalyzátorom tejto diferenciácie bolo práve vyrovnávanie sa s perzekúciami), a tiež v tom, že musí konať aj pod spoločenským tlakom, ktorého súčasťou už boli aj aktivity sčasti generované aj slovenskými spisovateľmi a ich reprezentatívnymi orgánmi, napríklad časopisom Kultúrny život (pozri napr. Mervart, 2010).

V súvislosti s rehabilitovaním davistov možno spomenúť konferenciu slovenských spisovateľov 22. apríla 1963. Predchádzalo jej schvaľovanie záverečnej správy tzv. Kolderovej komisie najvyššími straníckymi orgánmi. Predsedníctvo ÚV KSČ (PÚV KSČ) 26. marca 1963 a po ňom plenárne zasadanie ÚV KSČ 3. – 4. apríla 1963 na jej základe rozhodli o občiansko-právnej rehabilitácii obetí procesu s buržoáznymi nacionalistami, stranícku rehabilitáciu zatiaľ nepripustili (Uher, 2001, s. 121 – 130). Krátko nato došlo k výmene na poste najvyššieho slovenského straníckeho predstaviteľa. K. Bacíľka, ktorý bol za zosnovanie procesu s davistami spoluzodpovedný ako minister národnej bezpečnosti v rokoch 1952 – 1953 aj ako prvý tajomník strany od roku 1954 (Pešek a kol., 2003, s. 24 – 29), 8. apríla 1963 vo funkciách prvého tajomníka ÚV KSS a člena predsedníctva ÚV KSČ nahradil A. Dubček (Štefek, 2019, s. 27). Z tohto hľadiska býva politickými historikmi rokovanie o správe tzv. Kolderovej komisie

chápané ako začiatok tzv. predjaria (Sikora, 2013, s. 135). V tejto atmosfére teda účastníci aprílovej spisovateľskej konferencie medzi sebou privítali L. Novomeského, ktorý na zhromaždení prvý raz po dlhom čase verejne vystúpil (pozri Mervart, 2010, s. 29 – 30; pre osobné svedectvo pozri Kupec, 1999, s. 131). V deň konania konferencie slovenských spisovateľov výbor zväzu zrušil rozhodnutie Slovenskej sekcie ZČSS z 12. marca 1951 o Novomeského vylúčení a jeho členstvo obnovil (Bílik, 2008, s. 59). Podobne za búrlivého potlesku prebehol o mesiac nato aj návrat Novomeského medzi spisovateľov na celoštátnom zjazde spisovateľov 22. – 24. mája v Prahe, kde mu bolo obnovenie členstva potvrdené a tiež vystúpil s prejavom (III. sjezd Svazu, 1963, s. 6; Mervart, 2010, s. 30; Londák – Sikora – Londáková, 2002, s. 281 – 282).

1.

Tieto fakty a súvislosti sú vďaka doterajšiemu bádaniu rôzne špecializovaných historikov i spomienkam pamätníkov pomerne známe a zároveň naďalej pútajú relatívne veľký výskumný i popularizačný záujem. Mimo väčšiu pozornosť všeobecnej i literárnej historiografie ostávajú rehabilitácie iniciované samotnými slovenskými spisovateľmi na pôde ich vlastnej stavovskej organizácie v demokratizačno-liberalizačnej atmosfére prvej polovice roku 1968. Rehabilitačná komisia ZSS bola aktívna od mája 1968 do februára 1969, teda v období, ktoré bolo mimoriadne dramatické pre slovenskú spoločnosť i pre spisovateľský stav. Dokumenty, ktoré sa z pôsobenia komisie zachovali a sú uložené v osobitnej zložke vo fonde Zväzu slovenských spisovateľov v Slovenskom národnom archíve (SNA) v Bratislave, umožňujú nahliadnúť do zložitosti rehabilitačnej problematiky a získať predstavu o spôsobe, akým spisovateľská organizácia v obrodnej atmosfére pristúpila k dedičstvu minulosti, ale aj o tom, akými peripetiami záväzok spisovateľov odstrániť zo zväzového života diskrimináciu prešiel počas nasledujúceho, pookupačného konsolidačno-normalizačného vývinu. Možno si na ich základe urobiť lepší obraz o rozsahu, formách a spôsoboch ideologicky motivovaného intervenovania dobového režimu do osobných i profesionálnych životných dráh slovenských spisovateľov. Prínosom sú tiež konkrétne fakty a súvislosti umožňujúce lepšie pochopiť fungovanie dobového literárneho aparátu, inštitucionálnych mechanizmov zodpovedajúcich dobovému chápaniu miesta a funkcie literatúry a jej tvorcov v spoločnosti. Špecifikom týchto materiálov je, že odrážajú pohyb, posuny a premeny v chápaní pomeru politickej moci a spisovateľov v exponovanom čase, keď sa vytvoril, prebiehal a napokon aj skončil pokus o reformu sovietskeho typu štátneho socializmu v Československu.

Problematica občianskej a profesijnej rehabilitácie slovenských spisovateľov nie je veľmi spracovaná. Isteže, existuje dlhodobý rozsiahly výskum k súdnym a politickým rehabilitáciám v Československu a v prípade davistov aj k ich občianskemu rehabilitovaniu. Pokiaľ ide o činnosť rehabilitačnej komisie ZSS z rokov 1968 – 1969, jednu štúdiu jej venovala E. Londáková (2016), ktorá sa zaoberá dejinami slovenskej kultúry v politických súvislostiach dlhodobého (téma je súčasťou aj iných jej publikačných výstupov: Londák – Sikora – Londáková, 2016; Londáková, 2015). Spracovanie literárneho života tohto obdobia našou literárnou historiografiou nie je práve komplexné, má svoje body eminentného záujmu, ale aj početné biele miesta. Aj v najdetailnejšej štúdii o dianí v spisovateľskom zväze v tzv. krízových rokoch, ktorú autorom je Š. Drug (1992, 3 diely), zaujíma rehabilitácia len okrajovú pozíciu. Podobne to platí pre elaborát M. Gáfrika (2003), ktorý s Drugovým výskumom tematicky sčasti koreluje, respektíve naň nadväzuje chronologicky, keď sa zameriava na vývin v normalizačnom období.

Obaja autori kombinujú prácu s dokumentmi a ich analýzu a interpretáciu s vlastným pohľadom zainteresovaných aktérov, Drug doplnkovo, Gáfrik pomerne výrazne. Z monografickej literatúry o jednotlivých spisovateľoch, ktorí boli diskriminovaní a v 60. rokoch im bolo umožnené integrovať sa do oficiálnych štruktúr, možno spomenúť spomienkovo-denníkové montáže o živote M. Gaceka (pozri poznámkový aparát k dokumentácii uverejnenej v tomto čísle Litikonu) alebo monografiu E. Príhodovej (2020) o J. Silanovi (hoci v tomto prípade nejde o prípad skúmaný rehabilitačnou komisiou).

Sčasti to bude spôsobené práve stavom, v akom sa nachádza dostupná dokumentácia. Fond Zväzu slovenských spisovateľov uložený v SNA nie je spracovaný. Konkrétne sa to týka aj fascikla Rehabilitačná komisia. Niektoré dokumenty, ktoré obsahuje, sa nedajú jednoznačne zaradiť do kontextu. Našťastie, sú prítomné aj v iných častiach zväzového archívneho fondu, konkrétne v dokumentácii členskej komisie ZSS, čím sa ich povaha ozrejmuje. Zložka rehabilitačnej komisie nie je zvlášť rozsiahla ani kompletná. Chýba najmä zápisnica z tretieho rokovania komisie (komisia zasadala štyri razy). Rôzne typy dokumentov, na ktorých činnosť komisie stála, sú v nej zastúpené len výberovo (korešpondencia so žiadateľmi, posudky). Bohatší o tento typ dokumentácie nie je ani súbor archivovaný v SNA pod hlavičkou členskej komisie ZSS. V bloku dokumentov, ktoré sú uverejnené v tomto čísle časopisu Litikon, preto popri materiáloch zo SNA figuruje aj niekoľko dokumentov zo Slovenskej národnej knižnice v Martine (odlišná verzia priebežnej správy o činnosti rehabilitačnej komisie z fondu E. B. Lukáča a korešpondencia medzi L. Novomeským a M. Gacekom z fondu M. Gaceka, ktoré obraz o činnosti komisie dopĺňajú).

Spríevodná štúdia zasadzuje činnosť komisie do dobového kontextu cez ďalšie archívne, najmä zápisnice z rokovaní výboru ZSS a členskej komisie ZSS, prípadne s pomocou iných materiálov, ktoré sú archivované v rámci dokumentov predsedníctva, výboru a členskej komisie ZSS – ide napríklad o interné spravodajské bulletiny ZSS. Sčasti bola využitá aj dobová tlač a existujúca odborná literatúra z oblasti politickej a literárnej historiografie. Forma podrobného výkladu, ktorý zahŕňa aj sféru politického diania, javí sa ako vhodná voľba aj preto, že dobový literárny život s politickými premenami v tomto období tesne súvisel a jedno aj druhé charakterizovali početné peripetie a ruptúry. Tomu zodpovedá aj základná historiografická téza uplatňovaná pri rekonštrukcii a interpretácii tohto úseku našich dejín (roky 1968 – 1971), podľa ktorej ide o diskontinuitné obdobie (Londák – Sikora – Londáková, 2016).

Rehabilitačná komisia vznikla na základe uznesenia výboru ZSS z 18. marca 1968 a jej vznik, ciele a zloženie odhlasovala mimoriadna konferencia slovenských spisovateľov 30. apríla 1968. Komisia o svojich zasadaniach viedla písomný záznam, predložila výboru priebežnú aj záverečnú správu a o jej činnosti informoval interný zväzový bulletin aj československá tlač. V rehabilitačnej komisii ZSS vrátane jej predsedu L. Novomeského pracovalo šesť, neskôr sedem spisovateľov. Zo zachovaných materiálov vyplýva pomerne detailne, aké ciele si vytýčila, akými metódami pracovala, aké prípady riešila aj s akými výsledkami svoje pôsobenie uzatvorila. Práca komisie nebola zacielená na odstránenie negatívnych dôsledkov procesu s davistami. Tým sa totiž istej satisfakcie predsa len už dostávalo. Komisia skúmala jednotlivé prípady nespravodlivosti, o ktorých ju informovali sami dotknutí spisovatelia. Zaoberala sa členmi aj nečlenmi ZSS z radov spisovateľov, ako aj zamestnancami Zväzu. Komisia za desať mesiacov svojej činnosti riešila „19 písomných žiadostí o rehabilitáciu a 10 prípadov, v ktorých je sporná

otázka členstva vo Zväze, odporúčala na prerokovanie členskej komisii a výboru.¹ Zamerala sa teda na občiansku, pracovnú a sociálnu rovinu rehabilitácie. Jej úsilie smerovalo k navracaniu občianskej cti poškodeným spisovateľom, k vytváraniu podmienok, v ktorých by mohli literárne pracovať a publikovať svoje diela, a k podpore dotknutých jednotlivcov v oblasti primeraného zamestnania, dôstojného bývania či dôchodkového zabezpečenia.

Rehabilitačná komisia pôsobila aj pri českej časti ZČSS. Pod vedením J. Seiferta prerokovala od marca 1968 do júna 1969 168 žiadostí spisovateľov, ktorí boli súdení v politických procesoch, nespravodlivo väznení, bolo im upierané alebo odobraté členstvo vo Zväze alebo mali zákaz publikovať, boli diskriminovaní po stránickej línii, profesionálne a podobne (Bláhová, 2008, s. 40 – 41). Komisia posudzovala materiály a svedectvá, ktoré jej poskytli sami žiadatelia, ďalších rehabilitovala z vlastného rozhodnutia. Vyjadrovala sa k prípadom spisovateľov, ktorí už boli po smrti, rozoberala tie, ktoré už boli úradne uzavreté, zaoberala sa aj tými, ktoré ešte boli otvorené (Vacík – Seifert, 1968, s. 4). Vzhľadom na množstvo žiadostí komisia zasadala každý mesiac (Veber, 2010, s. 19 – 20) a informácie o jej aktivitách boli publikované v tlači. Zverejnenie spisovateľských osudov, sprístupnenie ich diel v knižniciach a publikačné ponuky boli komisiou chápané ako prvé podmienky začlenenia týchto spisovateľov do literatúry (Bláhová, 2008, s. 41). Seifert si uvedomoval obmedzené možnosti, ktoré komisia mala: „může říci jen jednu věc, že shledává, že se stala křivda a že je nutno tuto křivdu odčiniť“ (Vacík – Seifert, 1968, s. 4). Oprávnenie teda videl poslanie komisie najmä v morálnej satisfakcii: „spisovatelům vrátí jejich morální čest a pomůže jim, aby opět vstoupili do veřejného spisovatelského života“ (s. 4). Zväz sa však cez komisiu zasadzoval aj o právnu, politickú, pracovnú a sociálnu rehabilitáciu spisovateľov. Súčasťou nápravného procesu malo byť aj poukázanie na vinníkov, ktorí sa najaktívnejšie podieľali na deformáciách literárneho vývinu, komisia upozorňovala menovite na škodlivú rolu L. Štolla (ČTK, 1968, s. 5).

2.

Päť rokov, ktoré uplynuli od rehabilitovania obetí kampane zameranej najmä proti davistom, priniesli postupné a od prelomu rokov 1967 a 1968 akcelerované zmeny v zahraničnej aj vnútornej politickej situácii, v náladách československej spoločnosti, v celoštátnej spisovateľskej organizácii aj v jej slovenskej časti.

Pokiaľ ide o dianie na najvyšších stupňoch politickej moci, za významné sa považuje už plénárne zasadnutie ÚV KSČ 19. – 21. decembra 1967, na ktorom zaznela kritika A. Novotného a návrh na oddelenie funkcií prvého tajomníka ÚV KSČ a prezidenta, ktoré zastával. Prelomové je potom pokračovanie tohto zasadnutia 3. – 5. januára 1968, na ktorom A. Novotný odstúpil z najvyššej stránickej funkcie a prvým tajomníkom ÚV KSČ sa namiesto neho stal A. Dubček.

Dianie v komunistickej strane v tomto období a zvlášť v jarných a letných mesiacoch roku 1968 pritom zaostávalo za demokratizačnými tendenciami na celospoločenskej úrovni, ktoré sa akcelerovali na základe občianskych aktivít a priestoru, ktorý im venovali dobové médiá. Formovalo sa bohato diferencované hnutie s dôsledkami, pre ktoré sa dobovo vžili rôzne označenia obrodňový proces, Pražská jar a iné.

¹ Rehabilitácie v spisovateľskej obci (Súhrnná správa o činnosti rehabilitačnej komisie ZSS), 5 s. (1), Slovenský národný archív (SNA), fond Zväzu slovenských spisovateľov (ZSS), šk. 65, 1968 – 1977, obal Rehabilitácie.

Pokiaľ ide o demokratizáciu spisovateľskej organizácie, možno si všimnúť, že v priebehu šesťdesiatych rokov, najmä v ich druhej polovici, sú do Zväzu integrovaní spisovatelia, ktorí boli predtým z oficiálneho kultúrneho diania z politických dôvodov vyradení. Členstvo bolo navrátené J. Smrekovi a E. B. Lukáčovi, obnovené L. Novomeskému a T. H. Florinovi, do Zväzu boli prijatí V. Beniak, M. Kavec, J. Silan, M. Urban, D. Okáli. Prijatie za člena ZSS bolo pritom len jedným z nástrojov, ktoré sa v záujme reintegrácie používali, proces týmto krokom spravidla kulminoval. V zásade išlo o kombináciu týchto krokov: časopisecká ukážka z autorovej tvorby, časopisecká publicistika, časopisecká odborná reflexia autorovej tvorby, vydanie výberu zo staršej tvorby, oneskorené vydanie tvorby z čias „odmlky“, knižné vydanie aktuálnej tvorby. Postupnosť, v akej sa táto integrácia realizovala, naznačuje na prípade J. Silana E. Príhodová (2020). ZSS, respektíve Slovenský literárny fond (SLF) poskytoval aj sociálnu výpomoc starším spisovateľom, nečlenom Zväzu.

Cez celoštátny ZČSS sú zasa spisovatelia výraznými aktérmi tlaku na stranícke vedenie a zdrojom občianskeho aktivizmu. Vlastné spisovateľské záujmy (požiadavka odstrániť cenzúru) majú aj široký spoločenský presah, časť spisovateľov je zároveň silne motivovaná vstupovať do verejnej kritickej diskusie do špecifických politických, ekonomických, sociálnych a iných otázok. Výrazom týchto trendov bol najmä 4. zjazd ZČSS konaný 27. – 29. júna 1967 v Prahe. Toto podujatie tiež preukázalo, že situácia v Čechách a na Slovensku sa líši, pokiaľ ide o pomer spisovateľov a straníckej reprezentácie. Zatiaľ čo podstatná časť českých spisovateľov zastávala prereformné pozície, medzi slovenskými spisovateľmi badať najneskôr od leta 1967 existenciu dvoch sporiacich sa stanovísk, keď popri reformistoch viacerí rešpektovaní spisovatelia razia realistický program (k pojmom reformisti, realisti a k ďalším pozri Stropnický, 2013). Schematicky možno situáciu opísať ako spor dvoch koncepcií vzťahu spisovateľov a politickej moci. Jednu pozíciu, zastávanú občiansky aktívnou časťou spisovateľskej obce so zastúpením vo výbore ZSS, možno nazvať ako reformnú. Druhú pozíciu, s oporou v predsedníctve ZSS, možno charakterizovať ako realistickú. Reformne ladení spisovatelia v mene rodiacich sa predstáv o demokratizácii spoločenského života a riadenia literatúry nezdráhali sa kritizovať politiku komunistickej strany a ísť do konfrontácií s jej predstaviteľmi. Realisti uplatňovali predstavu, že spisovatelia sú povinní komunistickú stranu v jej politike podporovať a majú sa konštruktívne vyjadrovať iba k umeleckým a kultúrnym otázkam. Skutočnosť, že reformisti dokázali svoje názory presadzovať cez výbor ZSS, zatiaľ čo realisti tvorili aj predsedníctvo ZSS, sa v inkriminovanom období prejavila vo forme početných konfliktov, ktoré opakovane eskalovali až do stavu ochromenia zväzu.

Vznik rehabilitačnej komisie ZSS inicioval výbor ZSS. V rámci schôdze, ktorá sa konala v dňoch 8. a 18. marca 1968, sa výbor ZSS v druhý deň rokovania uzniesol zvoliť mimoriadnu členskú konferenciu, ktorá by sa konala v závere apríla 1968. Výbor zároveň prijal uznesenie, „aby sa preštudovali všetky prípady administratívnych opatrení a krívd a aby sa uskutočnili opatrenia na ich nápravu“.² Text uznesenia ďalej konkretizuje, že má ísť o nápravu „predovšetkým v prípade týchto súdruhov: Juraj Špitzer (odvolanie z funkcie šéfredaktora KŽ v r. 1957), Ctibor Štítnický (odvolanie z funkcie 1. tajomníka ZSS v r. 1957), Peter Karvaš (administratívne zásahy a znemožňovanie publikovania rozboru praxe a teoretických otázok kultúrnej politiky), Pavol Števček (stranícky trest v súvislosti s jeho funkciou šéfredaktora v KŽ r. 1963 – 64),

² Zápisnica zo schôdzky výboru ZSS v dňoch 8. 3. a 18. 3. 1968 v Klube slovenských spisovateľov, 6 s. (3), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

Ladislav Ťažký (odchod z aparátu ÚV KSS v r. 1964) a Anton Markuš (prepustenie z aparátu ÚV KSS v r. 1965).“ Tieto menovité príklady i s uvedenými krivdami sú pozoruhodné, keďže naznačujú, aké úzke bolo v danej chvíli chápanie problematiky výborom ZSS z časového aj vecného hľadiska. Na druhej strane sa výbor stotožnil aj s aktuálnymi iniciatívami českých spisovateľov, ktoré mali podstatne širšie zameranie, konkrétne „s návrhom vyhlásenia českej časti ÚV ZČSS o dokončení rehabilitácií a tiež s prehlásením českej časti ÚV ZČSS k otázke rehabilitácií spisovateľov, ktorí boli zatvorení, vyšetrovaní po februári 1948.“

Z rekonštrukcie diania na českej strane od J. Mervarta (2010, s. 281 – 284) vyplýva, že podnetom na marcové deklarácie Výboru ZSS bol podľa všetkého výstup zo schôdze PÚV ZČSS 14. marca 1968, list Predsedníctvu Národného zhromaždenia ČSSR (NZ ČSSR) žiadajúci vytvoriť pri NZ zvláštnu komisiu, ktorá by sa zaoberala rehabilitáciami všetkých neprávom postihnutých občanov. Práve 14. marca predsedníctvo NZ žiadalo vládu ČSSR pripraviť a predložiť osnovu zákona o občianskej rehabilitácii. Riešiť rehabilitáciu všetkých nespravodlivo odsúdených občanov na zákonnom podklade a „všetkým rehabilitovaným poskytnúť morálne, osobné a spoločenské zadostučinenie a hmotné odškodnenie“ (Pešek – Letz, 2004, s. 431) navrhlo PÚV KSČ plénu ÚV KSČ 26. marca. Na prelome marca a apríla zároveň vznikli organizácie politických väzňov s cieľom presadiť ich dôslednú rehabilitáciu, v Čechách Klub 231 a na Slovensku Slovenská organizácia na ochranu ľudských práv (Pešek – Letz, 2004, s. 432).

V nadchádzajúcom čase nabrali spád politické udalosti na najvyššej úrovni. Na plenárnom zasadnutí ÚV KSČ 28. marca plénum prijalo rezignáciu A. Novotného na funkciu prezidenta republiky a stranícke funkcie a na pokračovaní tohto zasadnutia 1. – 5. apríla bol prijatý Akčný program KSČ. V krátkom čase prebehla výrazná personálna rekonštrukcia najvyšších straníckych aj štátnych orgánov aj ich funkcií: 30. marca 1968 NZ ČSSR za nového prezidenta republiky zvolilo L. Svobodu, 8. apríla bola vytvorená vláda O. Černíka, 18. apríla bol za predsedu NZ zvolený J. Smrkovský (Bystrický, 2008, s. 73 – 82). V jarných mesiacoch sa zároveň zosilnil spoločenský tlak na zmeny sprevádzaný početnými reformnými iniciatívami, na ktoré stranícke vedenie už len reagovalo.

Mimoriadna konferencia slovenských spisovateľov sa konala 30. apríla 1968. Svojím priebehom a výsledkami sa do dobového diania v ZSS zapísala ako udalosť, ktorá priniesla dovtedy nevidanú otvorenú a búrlivú diskusiu o vnútrozväzových problémoch, o vzťahu slovenských spisovateľov a establišmentu, ako aj o kľúčových spoločenských otázkach (pozri Londák – Sikora – Londáková, 2016, s. 279 – 284; Mervart, 2010, s. 327 – 336; Drug, 1992a, s. 329 – 334; Bílik, 2008, s. 67). Príležitosť prerokovať viaceré pálčivé, navyše dlhodobo kumulované problémy, vyústila do toho, že na konferencii „prepukla taká diskusia, aká sa na podobných podujatiach ešte nevyskytla“ (Drug, 1992a, s. 329). Uznesenie, ktoré z aprílovej konferencie vzišlo, deklarovalo bezvýhradnú podporu federalizácii i demokratizácii ako spoločenským pohybom, ktoré predstavujú „jednotný a vzájomne podmienený prejav obrodného hnutia“ (Uznesenie konferencie ZSS, 1968, s. 14).

Vyhrotená polemická atmosféra panujúca na konferencii však demonštrovala hlboký rozkol v spisovateľskej obci. Ako už bolo naznačené, existencia dvoch výrazných koncepcií vzťahu spisovateľov a politickej moci sa preukázala už v lete 1967, najmä v súvislosti s prípravou a priebehom 4. zjazdu československých spisovateľov 27. – 29. júna 1967 v Prahe, ďalej v nadväznosti na postoje a činy L. Mňačka v rokoch 1967 a 1968 a pri peripetiách vo vnútri a okolo časopisu Kultúrny život v tomto období. Všetky tieto ohniská konfliktov prejavili sa ostatne aj

na spisovateľskej konferencii v apríli 1968. V obrodnom období udalosť zároveň predstavuje asi najsilnejší oficiálne deklarovaný výraz proreformných stanovísk slovenských spisovateľov (Kural a kol., 1993, s. 78).

Jedným z konkrétnych krokov, ku ktorým konferencia dospela, bolo aj vytvorenie zväzovej rehabilitačnej komisie. V rámci úvodných formalít predseda ZSS M. Válek v úlohe predsedajúceho informoval: „Existuje uznesenie výboru o rehabilitáciách spisovateľov. Rozhodli sme sa navrhnúť komisii³, aby vymenovala rehabilitačnú komisiu, ktorá by preskúmala všetky prípady diskriminácii alebo iných deformácií, ktoré sa týkajú spisovateľov.“ Zhromaždení spisovatelia tento návrh jednohlasne schválili, schválili tiež členov komisie navrhnutých sekretariátom ZSS (L. Novomeský, M. Rúfus, L. Luknár, J. Korenko, T. Fiš) aj doplnenie tejto zostavy o E. B. Lukáča na návrh z pléna (Stenografický protokol, 1968, s. 3). V uznesení konferencie sa zameranie komisie definuje nasledovne: „Táto komisia zhromaždí všetky prípady nezákonného poškodenia slovenských spisovateľov a bude sa starať o nápravu krívd, ktoré utrpeli“ (Uznesenie konferencie ZSS, 1968, s. 14).

3.

Komisia pracovala pod vedením predsedu L. Novomeského. Novomeského autorita mravná, umelecká i politická, do značnej miery odvodzovaná aj od jeho osobnej skúsenosti s perzekúciou a od spôsobu, akým sa s ňou vyrovnával po svojom návrate z väzenia, mala zaiste smerom von dodať rehabilitáciám spisovateľov náležitú spoločenskú váhu, smerom dnu zase vyjadrovala vážny, zúčastnený záujem o osudy kolegov. Vzhľadom na to, že zamýšľané nástroje rehabilitácie boli najmä internej profesijno-sociálnej povahy, je zasa pochopiteľné, že medzi jej členmi boli aj L. Luknár za Kontrolnú a revíziu komisiu ZČSS (Luknár bol tiež pracovníkom literárnej agentúry DILIZA, od r. 1969 Slovenská literárna agentúra) a J. Korenko ako zástupca SLF. Schôdzok sa pravidelne zúčastňoval aj M. Andráš, vedúci sekretariátu ZSS. Z hľadiska veku bola skladba vyrovnaná viacgeneračná. Vo vzťahu k predmetu komisie stojí hádam za zmienku, že okrem Novomeského boli medzi jej členmi aj ďalší v minulosti perzekvovaní spisovatelia, straník T. Fiš a E. B. Lukáč. Lukáča prijali za člena spisovateľskej organizácie iba v roku 1967. Na všetkých schôdzkach, ku ktorým máme podklady, sa zúčastnili Novomeský, Lukáč a Luknár. Ani raz nie je medzi prítomnými zaznamenaný Rúfus. Fiš sa na práci komisie zúčastňoval počas roku 1968. Po jeho emigrácii bola na základe uznesenia výboru ZSS zo 17. januára 1969 komisia doplnená o dvoch nových členov, M. Haľamovú a Š. Drugu, ktorí participovali na poslednej schôdzi.⁴

V roku 1968 sa komisia stretla dvakrát, 3. mája a 17. júna. Na prvej schôdzke prítomní členovia stanovili zásady, podľa ktorých bude komisia pracovať, na oboch schôdzkach sa zároveň rokovalo o prvých žiadostiach podložených písomnými materiálmi a schvaľovali sa spôsoby ich riešenia. O predložení prvých správ o činnosti komisie výboru ZSS na jeho zasadnutí 13. júna 1968⁵ informoval Kultúrny život 28. júna 1968 (s. 12). Súčasťou článku bola aj výzva, aby sa spisovatelia, ktorí prichádzajú do úvahy, obracali na komisiu výlučne s písomnými

³ Pôjde o lexikálnu zámenu, správne slovo by bolo „konferencií“.

⁴ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 17. januára 1969, 5 s. (5), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁵ Medzi výborovými zápisnicami uloženými v SNA zápisnice z letných mesiacov roku 1968 vrátane tejto chýbajú.

materiálmi. Priebežná správa o oboch zasadnutiach komisie bola publikovaná v 2. čísle inter-ného spravodajcu Informácie ZSS za rok 1968, ktorý sekretariát ZSS vydal pre členov Zväzu, kandidátov a členov prekladateľskej sekcie v novembri.⁶ Z letných zasadnutí pripravila reha-bilitačná komisia návrhy pre jesenné rokovanie členskej komisie. To sa však podľa všetké-ho neuskutočnilo. Len ako hypotézy uvádzame, že to mohlo byť pre okupáciu, prípadne pre stupňujúce sa vnútorné rozpory v ZSS. Prvé zasadnutie rehabilitačnej komisie v novom roku prebehlo 16. januára 1969. Práve zápisnica z tohto zasadnutia v zložke uloženej v SNA nie je. Nenachádza sa ani v zložkách predsedníctva ZSS, výboru ZSS a členskej komisie ZSS. Aspoň nepriamo a čiastočne sa dá zameranie tretej schôdzky rekonštruovať zo zápisnice k nasledujúcej, poslednej schôdzke rehabilitačnej komisie. Spomína sa v nej rokovanie o vzťahu ZSS k slo-venským spisovateľom v emigrácii. V novom zložení – zhodou okolností práve po emigrácii T. Fiša – komisia absolvovala štvrtú a zároveň poslednú schôdzku 25. februára 1969, ktorú viedol úradujúci predseda ZSS I. Kupec. Na tomto zasadnutí už komisia neriešila nové prípady, vracala sa však k niektorým prípadom a v obsiahlej diskusii schválila záverečnú správu o svojej činnosti „ako dokument pre volené orgány Zväzu a zároveň pre publikovanie v tlači“.⁷

Komisia si na prvom svojom zasadnutí určila, že bude pracovať „na podklade písomných materiálov“ a že do jej pôsobnosti „budú spadať všetky prípady, kedy bol morálne či hmotne poškodený spisovateľ, a to bez ohľadu na to, či bol, alebo nebol členom Zväzu.“ „Tam, kde sa komisia nebude cítiť kompetentná, postúpi vec urýchlene so svojim vyjadrením a prostredníctvom sekretariátu ZSS na príslušné miesto.“⁸

Komisia pri rozhodovaní o riešení situácie poškodených spisovateľov uplatnila niekoľko nápravných nástrojov či postupov, podľa toho, či išlo o otázku členstva v ZSS, publikovania, profesionálneho uplatnenia alebo sociálnej výpomoci. Žiadosti o členstvo v ZSS rehabilitačná komisia postupovala spolu s individuálnym odporúčaním na posúdenie členskej komisii ZSS, ktorá mala túto agendu vo Zväze na starosti. Členská komisia ZSS sa návrhmi a odporúčaniami rehabilitačnej komisie preukázateľne zaoberala 18. a 26. februára 1969. Stanoviská člen-skej komisie posudzoval a schvaľoval výbor ZSS, konkrétne výstupy z uvedených februárových schôdzí výbor prerokoval na schôdzach 10. a 11. marca – práve vtedy výbor schválil aj záve-rečnú správu rehabilitačnej komisie – a tiež 11. apríla 1969. Pokiaľ ide o publikačnú nápravu krívd, rehabilitačná komisia formulovala odporúčania pre vydavateľské podniky. Pokiaľ ide o pracovné otázky a sociálne opatrenia, komisia do nich vstupovala podľa toho, či mal ZSS dosah na ich riešenie alebo nie. Formulovala teda napríklad odporúčania pre SLF, aby navy-šoval spisovateľom nízke dôchodky, tieto odporúčania prechádzali schvaľovacou procedúrou na výbore ZSS. Prípady, ktoré boli mimo kompetenciu komisie, ako aj mimo pôsobnosť ZSS, komisia prostredníctvom sekretariátu ZSS korešpondenčne posúvala „s príslušným vyjadre-ním“ na riešenie príslušným orgánom, úradom, podnikom v podobe intervencií, žiadostí, upo-zornení, návrhov, podporných stanovísk a podobne.

⁶ Informácie ZSS. 1968, č. 2, 22 s. (21 – 22), SNA, fond ZSS, šk. 22, Zápisnice zo zasadnutí predsedníctva 1959 – 1969.

⁷ Zápisnica zo schôdzky rehabilitačnej komisie Zväzu slovenských spisovateľov dňa 25. februára 1969, 2 s. (2), SNA, fond ZSS, šk. 65, 1968 – 1977, obal Rehabilitácie.

⁸ Zápisnica zo schôdzky rehabilitačnej komisie ZSS dňa 3. 5. 1968 o 10.00 hod. na sekretariáte ZSS, 3 s. (1), SNA, fond ZSS, šk. 65, 1968 – 1977, obal Rehabilitácie.

Komisia sa angažovala v otázke posmrtného ocenenia dvoch spisovateľov (I. Horváth, M. Ruppeldt), posudzovala situáciu 19 žiadateľov spomedzi spisovateľov (I. Stodola, M. Pergler, B. Hečko, M. Kavec, J. Pohronský, J. Hnitka, M. Gacek, J. Bodenek, H. Zelinová, E. Murgaš, J. Domasta, J. Milo, J. Haranta, T. J. Gašpar, A. Čajaková-Petrovičová, A. Dobrota, V. Ries, V. Rolko, A. Vrbacký) a tri, ktoré sa týkali zamestnancov vydavateľstva Slovenský spisovateľ (V. Harman, E. Kollárová-Lukáčová) a Slovenského literárneho fondu (J. Břešťák), niektoré podnety stiahli buď sami podávajúci, alebo ich komisia vyhodnotila ako irelevantné (L. Hohoš, J. Lupták, J. Pado). Menoslov, ktorý bol súčasťou uznesenia výboru o založení komisie, sa v úvahách komisie čiastočne rozšíril (k J. Špitzerovi, C. Štítnickému a P. Števčekovi pribudli M. Chorváth, A. Matuška, V. Mináč, D. Tatarka), ale aj zúžil (viac sa nespomínajú mená P. Karvaš, L. Ťažký, A. Markuš), no komisia sa spôsobom nápravy týchto prípadov osobitne nezaoberala.⁹

Riešenie rehabilitačných žiadostí na pôde ZSS spadalo do zvlášť dramatického obdobia bohatého na peripetie i zlomy v politickom dianí a spoločenských náladách. Založenie a prvé dve pracovné stretnutia komisie zapadajú do obrodnej či reformnej atmosféry. Hoci oneskorene a s menším zázemím, v porovnaní s rehabilitačnými aktivitami českých spisovateľov, predsa len je signálom, že ZSS sa hlási k demokratizačnému úsiliu a jednak berie vážne práva a potreby všetkých slovenských spisovateľov a mieni naprávať chyby, ktorým v minulosti nedokázal zabrániť. Radikálnu zmenu znamenala okupácia Československa 21. augusta 1968, sprevádzaná silnými protestmi obyvateľstva, ktoré doznievali ešte počas jesenných mesiacov roka. Komplikovanosť tohto obdobia možno naznačiť aspoň pripomenutím vybraných kľúčových udalostí, ktoré stanovovali zmeny v kurze domáceho politického života. Rokovania československých predstaviteľov v Sovietskom zväze, kam bola časť z nich unesená počas invázie, 26. augusta vyústili do podpisu tzv. Moskovského protokolu, ktorý „v podstate KSČ zaväzoval skoncovať so všetkými prejavmi obrodného procesu“ (Bystrický, 2008, s. 208). Dokument, ktorý popri inom zaväzoval vedenie štátu zabezpečiť, aby médiá opäť začali plne slúžiť veci socializmu (Londák – Sikora – Londáková, 2016, s. 301), schválilo ÚV KSČ 31. augusta. G. Husáka po návrate do republiky mimoriadny zjazd KSS 26. – 28. augusta 1968 zvolil za prvého tajomníka ÚV KSS (Bystrický, 2008, s. 209). Predseda vlády O. Černík 16. októbra podpísal a NZ ČSSR 18. októbra ratifikovalo (Sikora, 2013, s. 94 – 95) zmluvu so ZSSR o podmienkach dočasného pobytu sovietskych vojsk na území Československa. 14. – 17. novembra sa konalo plenárne zasadanie ÚV KSČ, jeden z míľnikov upúšťania od reforiem, ktoré sa k Akčnému programu hlásilo už len formálne, zatiaľ čo „celý pojanuárový vývoj už podrobilo ostrej kritike“ (Londák – Sikora – Londáková, 2016, s. 306) a zaviedlo opatrenia, ktorými boli obmedzené pozície reformne orientovaných politikov, kým do popredia sa dostali konzervatívci a realisti (Bystrický, 2008, s. 234 – 235). K ďalším stretnutiam a k zavŕšeniu práce komisie v roku 1969 zasa došlo v prvých týždňoch realizácie nového federálneho usporiadania krajiny, ale zároveň v čase, keď sa v obyvateľstve prehlbovala frustrácia z faktu, že suverenita štátu je obmedzená prítomnosťou cudzích vojsk. Tretie rokovanie komisie pripadlo zhodou okolností na deň, keď sa v Prahe upálil J. Palach. Priprava, schválenie a publikovanie výsledkov práce komisie síce ešte spadalo do medziobdobia, v ktorom sa mohlo javiť, že bude možná záchrana aspoň niektorých dosiahnutých reforiem. Krátko nato však v najvyšších stranických a štátnych funkciách získali prevahu zástancovia normalizácie.

⁹ Rehabilitácie v spisovateľskej obci (Súhrnná správa o činnosti rehabilitačnej komisie ZSS), 5 s. (2 – 3), SNA, fond ZSS, šk. 65, 1968 – 1977, obal Rehabilitácie.

Dotiahnutie rehabilitačného procesu do dôsledkov sa spomedzi priorít vytratilo. Pripravoval a sčasti sa už aj realizoval cyklus ďalších politicky motivovaných represii.

V období od augusta 1968 do apríla 1969 dotkli sa tieto peripetie slovenskej literatúry zvlášť cez časopis Kultúrny život. Jeho posledné číslo vyšlo 6. septembra 1968. Redakcia sa rozhodla prerušiť vydávanie časopisu vo vtedajšej koncepcii (Kupec, 1969, s. 12) a redakčná rada Kultúrneho života odporučila výboru ZSS 9. septembra „začať vydávať nový časopis ako zväzový týždenník, obmedzený na oblasť literatúry“ (Drug, 1992a, s. 336). Výbor o registráciu periodika s názvom Literárny život požiadal už 10. septembra. Poverenie pre kultúru a informácie, ÚV KSS i Slovenský úrad pre tlač a informácie (SÚTI) udelenie registrácie po celý zvyšok roka 1968 až do marca 1969 blokovali. Podmieňovali ju totiž ideologicky spoľahlivým personálnym zložením redakcie a zárukami, že časopis nebude prezentovať opozičné názory (Londák – Sikora – Londáková, 2016, s. 310).

Okrem toho sa v druhej polovici roku 1968 v spisovateľskej obci prehlboval názorový rozkol spočívajúci v odlišných predstavách, aké malo o účasti spisovateľov na spoločensko-politickom dianí a o riešení vnútorných problémov literatúry predsedníctvo ZSS na jednej strane a výbor ZSS na druhej strane. Novým faktorom aj v tomto spore bola situácia krajiny s obmedzenou suverenitou, ktorej najvyšší predstavitelia realizovali požiadavky okupujúcej veľmoci na zanechávanie reformnej cesty a obmedzovanie dosiahnutých slobôd, v prvom rade slobody slova v médiách.

Po aprílovej konferencii sa podobne markantným momentom, keď spory medzi reformne a realisticky orientovanými spisovateľmi eskalovali, stal záver roka 1968. 13. decembra 1968 sa z iniciatívy časti spisovateľov „a v podstate proti vôli funkcionárov ZSS“ (Barborík – Petrík, 2018, s. 46) uskutočnil mimoriadny aktív ZSS, na ktorom reformne naladená časť spisovateľov po kritike vedenia ZSS za neúčast na spoločenskom dianí a za neriešenie vnútorných problémov zväzu (stranícke orgány podmieňovali obnovenie Kultúrneho života jeho konsolidáciou na úrovni personálneho obsadenia redakcie) prijala uznesenie, ktorým sa naďalej hlásila k obrodnomu procesu, odmietala pookupačné obmedzovanie slobôd a žiadala riešiť problematiku časopisu Kultúrny život (Londák – Sikora – Londáková, 2016, s. 309 – 311; Barborík – Petrík, 2018, s. 46). V reakcii na tento vývin M. Válek na najbližšom zasadnutí výboru ZSS 18. decembra 1968 abdikoval z funkcie predsedu ZSS a člena výboru ZSS, načo z funkcií v predsedníctve a výbore odstúpili s. Šmatlák a V. Mihálik. Všetci tiež okamžite opustili prebiehajúcu schôdzu. Nasledovali abdikácie ďalších členov predsedníctva a výboru. Z 13-členného predsedníctva sa funkcií nevzdali len P. Karvaš, P. Števček, D. Tatarka a L. Ťažký.¹⁰ Medzi tými, ktorí sa takto pokúsili ochromiť zväz, prípadne iniciovať proces, ktorý by viedol k novému pomeru síl v jeho orgánoch, bol aj L. Novomeský. Pre našu tému je podstatné, že so zložením funkcií v predsedníctve a výbore zároveň „vyhlásil, že prácu v rehabilitačnej komisii dotiahne do konca.“¹¹ Nové vedenie ZSS, ktoré z tohto dňa vzišlo s poslaním pripraviť zjazd spisovateľov, teda úradujúci predseda I. Kupec a úradujúci podpredsedovia A. Hykisch a L. Ťažký, ponechalo rehabilitačnej komisii potrebný pracovný priestor, respektíve ju v polovici januára 1969 po oslabení o T. Fiša posilnilo o dvoch nových členov.

¹⁰ Príloha k Správe o rokovaní výboru Zväzu slovenských spisovateľov, 1 s., SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

¹¹ Zápisnica z výboru ZSS z 18. decembra 1968 v Klube slov. spis., 9 s. (3), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

V prvých mesiacoch roka činnosť komisie vyvrcholila a uzavrela sa. O výsledkoch a dôsledkoch pôsobenia komisie svedčia dobové zápisnice zo schôdzí volených orgánov ZSS, ktoré sa zaoberali odporúčaniami komisie. Pokiaľ ide o sociálne opatrenia, 28. februára 1969, krátko po poslednom zasadnutí komisie, výbor ZSS schválil „návrh rehabilitačnej komisie ZSS požiadať výbor SLF o vyrovnanie dôchodku Matúša Kavca na Kčs 1500,- mesačne.“¹² 10. a 11. marca 1969, keď bola odobrená aj záverečná správa komisie, sa výbor na základe žiadosti J. Pohronského uzniesol odporučiť výboru SLF „vyrovnávať starobný dôchodok menovanému do Kčs 1500,- mesačne.“¹³

Na schôdzke členskej komisie 18. februára 1969 sa prerokovávali aj materiály pripravené rehabilitačnou komisiou. Pri mene Jozef Hnitka je charakteristika: „vyškrtnutý zo Zväzu pri previerke prác kandidátov, odvtedy nevydal žiadne knihy, na základe ktorých by sa mohlo uvažovať o jeho členstve vo ZSS“¹⁴ (porov. Čomaj, 2013). O žiadosti V. Rolku sa hlasovalo s výsledkom 4 hlasy za, 5 hlasov sa zdržalo, a žiadosť mala byť predložená priamo na zasadnutie výboru.¹⁵ Komisia vzala na vedomie, že L. Hohoš svoju žiadosť stiahol a o prípade J. Luptáka rozhodla, že nepatrí do jej kompetencie.¹⁶ Ostatné žiadosti komisia odložila s tým, že sa nimi bude zaoberať ona sama, keďže napríklad na svojej ďalšej schôdzi plánovala skúmať žiadosti prekladateľov predkladané prekladateľskou sekciou ZSS, alebo výbor ZSS po doručení posudkov. Zápisnica napríklad uvádza, že posudky na tvorbu V. Riesu sú zadané T. Winklerovi a M. Hamadovi, nový rukopis J. Pohronského sa podujal posúdiť J. Poliak atď.¹⁷

Schôdzka členskej komisie 26. februára 1969 sa najprv zaoberala 19 návrhmi prekladateľskej sekcie ZSS. Medzi nimi boli aj M. Gacek a B. Hečko. Návrh na prijatie M. Gacka bol spolu s inými siedmimi návrhmi, ktoré komisia chápala ako „jasné prípady prekladateľov, ktorí si zaslúžia stať sa členmi ZSS“, schválený jednohlasne.¹⁸ Odsúhlasila aj návrh na preradenie B. Hečka (hlasovanie: 7 za, 0 proti, 2 sa zdržali). V rámci bodu zameraného na previerku prác kandidátov komisia jednohlasne navrhla preradiť za člena Zväzu J. Domastu so zdôvodnením, že „čo jeho diela postrádajú na kvalite, vyváži kvantitou“.¹⁹ Pohronského žiadosť členská komisia odložila,²⁰ o Vrbacom komisia „odmietla rokovať, pretože prekladateľská nepredložila

¹² Zápisnica zo zasadnutia výboru Zväzu slov. spisovateľov dňa 28. II. 1969, 7 s. (7), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

¹³ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS v dňoch 10. a 11. III. 1969 v Budmericiach, 15 s. (14), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

¹⁴ Zápisnica zo schôdzky členskej komisie dňa 18. 2. 1969, 3 s. (1), SNA, fond ZSS, šk. 59, Členská komisia 1967 – 1989.

¹⁵ Zápisnica zo schôdzky členskej komisie dňa 18. 2. 1969, 3 s. (2), SNA, fond ZSS, šk. 59, Členská komisia 1967 – 1989.

¹⁶ Zápisnica zo schôdzky členskej komisie dňa 18. 2. 1969, 3 s. (3), SNA, fond ZSS, šk. 59, Členská komisia 1967 – 1989.

¹⁷ Zápisnica zo schôdzky členskej komisie dňa 18. 2. 1969, 3 s. (2), SNA, fond ZSS, šk. 59, Členská komisia 1967 – 1989.

¹⁸ Zápisnica zo schôdzky členskej komisie dňa 26. 2. 1969, 5 s. (1), SNA, fond ZSS, šk. 59, Členská komisia 1967 – 1989.

¹⁹ Zápisnica zo schôdzky členskej komisie dňa 26. 2. 1969, 5 s. (3), SNA, fond ZSS, šk. 59, Členská komisia 1967 – 1989.

²⁰ Zápisnica zo schôdzky členskej komisie dňa 26. 2. 1969, 5 s. (5), SNA, fond ZSS, šk. 59, Členská komisia 1967 – 1989.

v tomto smere žiadny návrh. Vrátiť sa po zjazde“.²¹ Z kusých formulácií o ostatných návrhoch rehabilitačnej komisie (A. Čajaková-Petrovičová, A. Dobrota, V. Rolko, V. Ries) sa dá dedukovať, že sa čakalo na posudky.

Na jar 1969 sa práca rehabilitačnej komisie formálne zavŕšila prerokovaním záverečnej správy na výbore ZSS. Ako už bolo spomenuté, udialo sa tak na schôdzi 10. a 11. marca 1969, ktorej predmetom boli najmä akútne problémy: pokračujúce komplikácie s registráciou nástupníckeho časopisu po Kultúrnom živote s názvom Literárny život a príprava celoštátneho zjazdu ZČSS plánovaného na 12. apríla 1969 a zjazdu ZSS o deň nato. Práve súčasťou príprav na zjazdové rokovanie slovenských spisovateľov bolo aj prerokovanie návrhov členskej komisie ZSS ohľadom prijímania spisovateľov za členov zväzu (bod 4), ako aj prerokovanie a schválenie záverečnej správy rehabilitačnej komisie (bod 5), výbor tiež vyslovil poďakovanie členom komisie a najmä jej predsedovi. Z porovnania menoslovu spisovateľov, ktorých prípadmi sa zaoberala rehabilitačná komisia, s výsledkom riešenia členských otázok vyplýva diferencovaný prístup Zväzu k dotýčným spisovateľom. Výbor rozhodol prijať za členov ZSS A. Čajakovú-Petrovičovú a V. Rolku, z kandidátov na členov preradiť J. Domastu, odložiť na prerokovanie po zjazde A. Dobrotu a J. Milu, neprijať J. Hnitku, V. Riesa, vziať na vedomie odvolanie prihlášky L. Hohoša, nepreradiť z kandidátov na členov J. Pohronského, uložiť členskej komisii, aby prerokovala prípad T. J. Gašpara, prijať za členov ZSS prekladateľov M. Gaceka, B. Hečku, A. Vrbackého.

Podľa zoznamu členov ZSS, ktorý sa nachádza v materiáloch predsedníctva ZSS,²² boli k 15. marcu 1969 členmi Zväzu aj nasledujúci spisovatelia, ktorých žiadosti prešli rukami rehabilitačnej komisie: A. Čajaková-Petrovičová, J. Domasta, M. Gacek, B. Hečko, M. Kavec, V. Rolko, I. Stodola, A. Vrbacký, H. Zelinová, J. Bodenek. Úspešnosť žiadostí o členstvo, s ktorými sa na rehabilitačnú komisiu obrátili sami spisovatelia, nie je absolútna. Prijatí boli Čajaková-Petrovičová, Domasta, Rolko, Vrbacký, Gacekovo a Hečkovovo členstvo bolo súčasťou komplexnejšieho riešenia ich situácie. Ostatní, ktorí v tomto zozname figurujú, boli za členov ZSS prijatí ešte pred rokom 1968 a komisia sa zaoberala ich pracovno-sociálnymi požiadavkami. Spomedzi neúspešných žiadateľov možno ako príklad dlhodobého zamietania žiadostí o nápravu uviesť prípad J. Hnitku, ktorý sa členstva v ZSS neúspešne domáhal po celé nasledujúce obdobie až do pádu režimu.

Neodmysliteľnou stránkou rehabilitácií je ich verejný aspekt, malo by ísť o verejný akt nápravy. Pokiaľ ide o oboznamovanie verejnosti s výsledkami práce rehabilitačnej komisie, naše terajšie zistenia nepovažujeme za úplné. Aj z nich však vyplýva, že informácie o činnosti komisie boli smerované dvojako: medzi členov Zväzu a medzi širšiu kultúrnu verejnosť. Ako už bolo spomenuté, informácie o činnosti komisie v letných mesiacoch roku 1968 publikoval Kultúrny život a 2. číslo interného spravodajcu Informácie ZSS za rok 1968. Druhá etapa práce komisie sa však už do nového ročníka zväzového spravodajcu nedostala, prvé, májové číslo Informácii ZSS za rok 1969 pokrýva až udalosti z druhej polovice apríla 1969 odštartované zastavením

²¹ Zápisnica zo schôdzky členskej komisie dňa 26. 2. 1969, 5 s. (4), SNA, fond ZSS, šk. 59, Členská komisia 1967 – 1989.

²² Zoznam členov ZSS (k 15. marcu 1969), 4 s. SNA, fond ZSS, šk. 22, Zápisnice zo zasadnutí predsedníctva 1959 – 1969.

Literárneho života.²³ Pokiaľ ide o informovanie širšej verejnosti, podstatné časti záverečnej správy rehabilitačnej komisie publikoval 13. marca týždenník *Nové slovo* (1969, s. 10) a kratšie zhrnutie uverejnili aj české *Listy* (1969, s. 2) a denník *Práca* (1969, s. 1 – 2).

4.

Pokiaľ ide o implementáciu výsledkov a záverov práce spisovateľskej rehabilitačnej komisie, tento proces sa zauzlí najmä v dôsledku dvoch fenoménov, ktoré poznačili slovenskú spoločnosť od roku 1969. Jedným je federalizácia ako vlastne jediný produkt obrodnej atmosféry, od ktorého sa následne neodstúpilo. A druhým normalizácia ako proces, ktorý mal eliminovať reformnú povahu všetkých zmien dosiahnutých v predchádzajúcom období. A v tomto zmysle sa napokon vpísal aj do federalizácie. Odborná vládna komisia na prípravu federalizácie Československa vznikla v máji 1968, čiže ešte v obrodnej atmosfére. Ústavný zákon o federácii bol NZ ČSSR prijatý až v poinváznom období, 27. októbra 1968 (Bystrický, 2008, s. 230, 231). Federálne usporiadanie začalo platiť od 1. januára 1969. Ústavným zákonom z decembra 1970 bol model federálneho usporiadania krajiny upravený do normalizačnej podoby, takže nadobudol v podstate len formálny význam (Rychlík, 2003, s. 59 – 61).

V dôsledku federalizácie malo dôjsť aj k zásadným zmenám v organizovaní českých a slovenských spisovateľov. Podobne ako ostatné umelecké zväzy, aj ten spisovateľský čakal celoštátny federalizačný zjazd, po ktorom mali nasledovať národné zjazdy novo koncipovaných národných zväzov (bližšie pozri Londák – Sikora – Londáková, 2016, s. 313). Federalizácia zväzov sa stala agendou českej aj slovenskej časti spisovateľského stavu už v lete 1968, keď sa odhadovalo, že reorganizácia by sa mohla udiať už v novembri 1968.²⁴ V dôsledku invázie a z ďalších dôvodov sa prípravy komplikovali. Aj v novom roku 1969 sa termín 5. zjazdu ZČSS viackrát určoval nanovo. Najprv bol stanovený na 10. februára 1969, potom sa odkladal na koniec februára, respektíve začiatok marca,²⁵ potom bol plánovaný okolo 15. marca, až napokon na výbore 28. februára bol presunutý na 12. apríla 1969 (Drug, 1992a, s. 341). Jeho dejiskom mala byť Bratislava, kde mal deň nato prebehnúť zjazd ZSS, zatiaľ čo českí spisovatelia mali svoj zväz ustanoviť do týždňa od konania celoštátneho zjazdu. Počas celého obdobia prebiehali intenzívne zjazdové prípravy.

Realizácia plánov na federalizáciu ZČSS sa však od začiatku apríla 1969 stala otáznou v dôsledku aktuálneho politického vývinu. Koncom marca po víťazstve československej hokejovej reprezentácie nad sovietskou na majstrovstvách sveta v Štokholme totiž prerástli oslavy v rôznych českých a slovenských mestách do demonštrácií, pri ktorých si obyvateľstvo ventilovalo frustráciu z okupácie a nesúhlas s politickou situáciou. Zasiahli bezpečnostné orgány a došlo aj k provokáciám tajnej polície, ktorých výsledkom boli útoky na rôzne sovietske objekty (Doskočil, 2006, s. 97 – 113; Sikora, 2013, s. 138 – 140). Najvyššie stranické vedenie pod tlakom sovietskych predstaviteľov a vlastnej generality udalosti odsúdilo (Doskočil, 2006, s. 128 – 134; Sikora, 2013, s. 119 – 123). V tejto napätej situácii 2. apríla výbor ZSS za účasti

²³ Informácie ZSS. 1969, č. 1, 12 s. SNA, fond ZSS, šk. 22, Zápisnice zo zasadnutí predsedníctva 1959 – 1969.

²⁴ Informácie ZSS. 1968, č. 2, 22 s. (15 – 16), SNA, fond ZSS, šk. 22, Zápisnice zo zasadnutí predsedníctva 1959 – 1969.

²⁵ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 17. januára 1969, 5 s. (4), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS 1967 – 1969, 1970 – 1989.

úradujúceho podpredsedu ZČSS F. Vrba uvažoval o odložení celoštátneho zjazdu, „pretože v súčasnej rozbúrenej politickej atmosfére by bol ohrozený samotný zmysel čs. zjazdu“, ²⁶ nakoniec sa však priklonil k uskutočneniu zjazdu v Bratislave v určenom termíne, teda 12. apríla. Už 4. apríla 1969 však F. Vrba informoval slovenských kolegov o rozhodnutí českej časti ÚV ZČSS z 3. apríla „v súčasnej rozbúrenej politickej situácii odložiť na neurčito celoštátny zjazd.“ 8. apríla 1969 na schôdzi, kde sa tento nový vývoj preberal, slovenská strana odsúhlasila odloženie celoštátneho zjazdu a rozhodla „konať slovenský zjazd v určenom termíne na úrovni mimoriadnej konferencie.“ ²⁷ Ale už 10. apríla 1969 padlo na výbore ZSS nové rozhodnutie: „nekonať konferenciu pre tie isté príčiny, pre ktoré sa nekoná celoštátny a český zakladajúci zväz, najmä so zreteľom na to, že aj rokovanie konferencie slovenských spisovateľov by v súčasnej politickej situácii nemohlo splniť svoje poslanie.“ ²⁸

Politická kríza vyvrcholila 17. apríla, keď bol za prvého tajomníka ÚV KSČ zvolený G. Husák a dovtedajší prvý tajomník A. Dubček bol presunutý na post predsedu Federálneho zhromaždenia ČSSR (FZ ČSSR). (Pôvodne malo sa na tomto zasadnutí rokovať o záverečnej správe tzv. Pillerovej komisie, pozri Sikora, 2013, s. 165; Štefek, 2019, s. 91). Z najvyšších orgánov strany boli odstránení aj ďalší reprezentanti reforiem a odporcovia okupácie.

Približne v rovnakom čase sa udiali personálne zmeny aj v ZSS. 22. apríla 1969 skončilo dočasnému vedeniu funkčné obdobie ²⁹ a 29. apríla prevzalo staronovú úlohu zorganizovať zjazd najneskôr do 15. júna 1969 nové vedenie. ³⁰ Predsedníctvo Zväzu tvorili A. Plávka, P. Horov, J. Števec, J. Kot a M. Ferko, za úradujúceho predsedu bol zvolený A. Plávka. Na práci orgánu a pri príprave zjazdu sa mali naďalej aktívne podieľať aj I. Kupec a L. Ťažký. ³¹ Od konania spoločného zjazdu sa napokon upustilo. Zjazd Zväzu českých spisovateľov bol naplánovaný na 10. júna 1969. Termín konania zjazdu ZSS určilo predsedníctvo 14. mája 1969 na 11. júna 1969 (prípravu a priebeh zjazdu pozri Drug, 1992b, s. 404 – 406; Londák – Sikora – Londáková, 2016, s. 329 – 338). Ustanovujúce zjazdy národných spisovateľských zväzov sa konali ako posledné spomedzi všetkých umeleckých zväzov.

ZSS ako nová inštitúcia mal dostať nové miesto medzi spoločenskými organizáciami (spisovatelia mali získať zastúpenie v Národnom fronte), nové stanovky aj novú organizačnú štruktúru. 21. mája 1969 sa predsedníctvo ZSS stotožnilo s návrhom J. Kota na novú koncepciu Zväzu. ³² Dokument s názvom Návrh na model Zväzu slovenských spisovateľov je zachovaný vo fonde ZSS, avšak bez autorizácie. Z pohľadu problematiky sledovanej v tomto príspevku

²⁶ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 2. apríla 1969, 9 s. (2), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

²⁷ Zápisnica z mimoriadnej schôdze slovenskej časti ÚV ZČSS dňa 8. apríla 1969 na sekretariáte ZSS, 3 s. (2), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

²⁸ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 10. apríla 1969 na sekretariáte ZSS, 1 s. (1), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

²⁹ Informácie ZSS. 1969, č. 1, 12 s. (4 – 5), SNA, fond ZSS, šk. 22, Zápisnice zo zasadnutí predsedníctva 1959 – 1969.

³⁰ Informácie ZSS. 1969, č. 1, 12 s. (9 – 10), SNA, fond ZSS, šk. 22, Zápisnice zo zasadnutí predsedníctva 1959 – 1969.

³¹ Informácie ZSS. 1969, č. 1, 12 s. (9), SNA, fond ZSS, šk. 22, Zápisnice zo zasadnutí predsedníctva 1959 – 1969.

³² Zápisnica zo zasadnutia predsedníctva ZSS dňa 21. mája 1969, 5 s. (2), SNA, fond ZSS, krabica 22, Zápisnice zo zasadnutí predsedníctva 1959 – 1969.

stojí za pozornosť koncepcia práce členskej komisie ZSS. Mala by sa ako doteraz venovať prijímaniu nových členov. „Zároveň by prevzala úlohy doterajšej rehabilitačnej komisie. Jej činnosť by sa však nekončila orientáciou na členské problémy. Komisia by sa usilovala o aktivizáciu odmlčaných spisovateľov, o znovuzaradenie spisovateľov, ktorí sa z mimoliterárnych dôvodov stratili z mapy slovenskej literatúry. Komisia by mala nadviazať styky so slovenskými spisovateľmi v zahraničí a venovať pozornosť krajanským literárnym spolkom.“³³

Toto je zároveň zrejme posledný odkaz na činnosť či „odkaz“ rehabilitačnej komisie v dokumentoch ZSS, ktoré sú dostupné v jeho archívnom fonde.

5.

Priebeh júnového spisovateľského zjazdu z rôznych hľadísk približuje niekoľko štúdií (pozri Londáková, 2016; Sikora, 2013; Drug, 1992b; Barborík – Petřík, 2018). Vyplýva z nich, že ide o viacznačnú udalosť, takú typickú pre dobu, pre ktorú R. Bílik (2008, s. 60) našiel výstižnú skratku v označení „velké provizorium“. V čase, keď sa vznik národných spisovateľských zväzov realizoval, bola už v úzadí pôvodná motivácia tejto reorganizácie. Pre normalizátorskú garnitúru stranického vedenia štátu bolo podstatné, že ustanovením nových spisovateľských zväzov sa ukončí činnosť celoštátneho ZČSS, ktorý viac ako desaťrocie vystavoval kritike politiku KSČ nielen v oblasti kultúry, ale prakticky vo všetkých sférach života spoločnosti. Jednou z ciest bolo primäť spisovateľov, aby sa vzdali intervencií do spoločensko-politického diania. Z tohto hľadiska je júnový zjazd kľúčovou udalosťou. Ako uvádza Informatívna správa o zjazde Zväzu slovenských spisovateľov pre ÚV KSS, ktorú cituje s. Sikora, počas rokovania zjazdu „takmer všetci diskutéri vyzývali prítomných upustiť od ‚vysokiej politiky‘ a venovať sa problémom vlastným, sociálnym, vydavateľským atď.“ (Sikora, 2013, s. 174). Počas rokovania zazneli kritické či vzdorujúce hlasy z pléna iba ojedinele, väčšina zástancov demokratizačných reforiem na aktivitu rezignovala, o to výraznejšie sa presadili stanoviská realisticky orientovanej garnitúry, ktorá zjazd pripravovala (na porovnanie s priebehom a hodnotením českého zjazdu pozri Doskočil, 2006, s. 332).

Z priebehu zjazdu boli zverejnené len vybrané materiály, ktoré publikoval Literárny život 26. júna 1969, mimochodom, išlo o druhé číslo periodika, vydané po vynútenej dvojmesačnej prestávke. (Podrobnejšiu interpretáciu všetkých materiálov uverejnených v Literárnom živote pozri Drug, 1992b, s. 404 – 406.) Hierarchicky najvyššie spomedzi nich stojí Rezolúcia zjazdu Zväzu slovenských spisovateľov z 11. júna 1969. Znenie zjazdovej rezolúcie pôvodne ešte pred 17. aprílom pripravoval P. Števček, po presune zjazdu na júnový termín, keď panovala radikálne odlišná politická situácia, bol napísaním novej rezolúcie poverený V. Mináč (Londák – Sikora – Londáková, 2016, s. 330). Prvá z kľúčových pasáží tohto textu uznáva, že „základný omyl“ spisovateľov v predošliých rokoch spočíval v tom, že „sme opustili svoje kultúrotrvorné poslanie, že sme často hovorili ku dňu a k okamihu, nie k dobe a k epoche“. Na toto kajanie potom nadväzuje deklarácia, podľa ktorej „prežívame politickú, ekonomickú a mravnú krízu spolu s celým svojím národom; a nevidíme z nej iné východiská, než tie, ktoré namáhavo hľadá naša dnešná politická orientácia.“³⁴ Zväz konštituovaný na tomto zjazde ako samostatný

³³ Návrh na model Zväzu slovenských spisovateľov, 5 s. (4), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

³⁴ Posledné slovo bude zrejme omyl, kontext si žiada výraz „reprezentácia“, pozri Drug, 1992b, s. 405.

potom vidí svoje „najzákladnejšie poslanie“ v programe „stať sa pomocnou dielňou literatúry a kultúry“. Za najväčšie ohrozenie literatúry je označená jej kritická ekonomická situácia a konkurencia komerčnej kultúry. Dôležitý je tiež dôraz kladený na to, že kultúrny priestor „sa nesmie naplniť pôsobením profesionálnych prikazovateľov a zakazovateľov. V tejto súvislosti považujeme všetky obmedzujúce opatrenia, vrátane cenzúry za dočasné opatrenia, ako nás o tom ubezpečujú naši politickí predstavitelia; aj naďalej považujeme slobodu slova za základné právo občana, a teda i spisovateľa.“ Ide totiž o jednu z posledných obhajob práva na slobodu slova, ktorú spisovateľské fórum oficiálne deklarovalo, akokoľvek je oproti formám, ktorými ju spisovatelia presadzovali iba pred rokom, umiernená.

Súčasná historiografia o zjazde konštatuje, že sa „niesol v atmosfére normalizácie a rezignácie“ (Londák – Sikora – Londáková, 2016, s. 333), respektíve že zjazd, najmä jeho rezolúciu, možno z istého hľadiska pokladať za prvý krok normalizácie spisovateľskej organizácie (Drug, 1992b, s. 412). Bude to podľa všetkého tak, keďže aj Správa výboru pre 2. zjazd Zväzu slovenských spisovateľov, ktorý sa konal 31. mája 1972 a hodnotil uplynulé obdobie z perspektívy normalizačných hodnôt, o zjazde z roku 1969, pravda, s uspokojením, konštatovala: „tu sa začínajú prvé kroky novej pozitívnej orientácie Zväzu slovenských spisovateľov“ (Za socialistické umenie, 1975, s. 23) a obzvlášť kvitovala „úplný rozchod s politikou bývalého celoštátneho Zväzu československých spisovateľov“ (Za socialistické umenie, 1975, s. 24). Z odstupu možno povedať, že ZSS na zjazde opustil reformné tendencie a prihlásil sa k realistickému projektu zväzovej práce, z ktorého sa však vzápätí stal nástroj na normalizáciu ZSS. Výsledky zjazdu sú výrazom rezignácie spisovateľov na reformné snahy a prejavom toho, že vo zväze prevládli realisticko-normalizačné tendencie.

Vo svetle týchto zmien neprekvapuje, že v zjazdových materiáloch zverejnených v Literárnom živote sa nedávna existencia nejakej rehabilitačnej komisie ani výsledky jej práce nespomínajú. Ani v interných zväzových spravodajcoch, ktoré pod názvom Informačný bulletin vyšli v priebehu roku 1970 a sumarizovali dianie v ZSS od 1. zjazdu ZSS, no cez niektoré materiály sa vracali až k udalostiam v ZSS v roku 1968, sa rehabilitačná problematika nespomína.³⁵

6.

Vznik novej organizácie znamenal zmeny v spisovateľskom vedení. Pri zjazdových voľbách výboru uplatnil sa postup, ktorý zamedzil volebný úspech reformátorov, ako boli Z. Jesenská a D. Tatarka (Gáfrik, 2003, s. 161; Rosenbaum, 1986, s. 74). V novom výbore získali väčšinu realisti, no ešte stále v ňom pôsobili napríklad M. Hamada, P. Karvaš, I. Kupec, P. Števec alebo L. Ťažký. Ako náhradník sa dokonca uvádza J. Silan, dlhodobo umlčovaný autor, do ZSS prijatý iba v roku 1967 (Silanov postoj po prvej absolvovanej schôdzi pozri Prihodová, 2020, s. 231). Za pozornosť stojí, že do výboru boli zvolení aj viacerí bývalí členovia rehabilitačnej komisie: samozrejme L. Novomeský, ale aj M. Haľamová, E. B. Lukáč a L. Luknár. Výbor ZSS na pozjazdovom zasadnutí, ktoré sa uskutočnilo ešte 11. júna 1969, za predsedu zvolil V. Mihálika (12 hlasov za, 1 hlas proti, 2 sa zdržali) a poveril ho okrem iného vypracovaním

³⁵ Informačný bulletin Zväzu slovenských spisovateľov. 1970, č. 1, 59 s. a Informačný bulletin Zväzu slovenských spisovateľov. 1970, č. 3, 56 s. SNA, fond ZSS, šk. 65, obal Informácie ZSS.

návrhov na obsadenie zväzových funkcií.³⁶ Na ďalšom zasadnutí, ktoré pripadlo na 20. jún, boli na základe Mihálikových nominácií zvolení dvaja podpredsedovia ZSS P. Horov (11 hlasov za, 1 hlas proti, 2 sa zdržali) a A. Plávka (12 hlasov za, 2 sa zdržali), ako aj predsedovia, podpredsedovia a členovia zväzových komisií (jednomyseľné hlasovania).³⁷ Od začiatku augusta bol V. Šabík na návrh sekretariátu ZSS menovaný za tajomníka ZSS.³⁸ Keď 23. októbra výbor uvoľnil V. Mihálika z funkcie predsedu v dôsledku jeho zvolenia za predsedu Snemovne národov FZ ČSSR, za nového predsedu ZSS zvolil A. Plávku a na uvoľnené miesto druhého podpredsedu zvolil J. Kota.³⁹

Za definitívny epilóg pokusu o reformu socializmu sovietskeho typu v Československu súčasná historiografia považuje jesenné zasadania najvyšších stranických orgánov: zasadanie ÚV KSČ 25. a 26. septembra 1969 a následné zasadanie ÚV KSS 2. októbra 1969 (Sikora, 2013, s. 185 – 192). Uzavrela sa nimi prvá fáza konsolidácie spoločnosti (Štefek, 2019, s. 101). Normalizačný proces pokračoval aj v ďalších mesiacoch, až vyústil do situácie, keď ÚV KSČ v závere roka 1970 deklarovalo jeho završenie prijatím dokumentu Poučenie z krízového vývoja v strane a v spoločnosti po XIII. zjazde KSČ (10. decembra 1970).

Nie je cieľom tohto textu dokumentovať normalizáciu v literárnej sfére. Tento proces však predstavuje epilóg tendencií, ktoré ešte nedávno v ZSS reprezentovala aj rehabilitačná komisia, a prológ nového kola politicky motivovaných diskriminačných opatrení voči jednotlivcom i voči literatúre ako celku. Aj v literatúre sa ukončovanie reforiem a odstraňovanie reformátorov v podstate riadilo rozhodnutiami najvyššieho stranického a štátneho vedenia a v zásade kopírovalo dianie v iných exponovaných sférach spoločnosti. Pozostávalo z niekoľkých nadväzujúcich procesov. Strana vyvíjala tlak, ktorým si v príslušných inštitúciách vynucovala rešpekt a podporu pre svoje kroky a získavala konkrétnych realizátorov novej politiky. Postihovala oponentov, či už stránikov alebo nestraníkov, cez systém kádrovej politiky. A od garnitúry, ktorá pristala na nový konsenzus, vymáhala sebakritickú analýzu diania v rokoch 1968 – 1969 formulovanú v duchu aktuálnych stranických inštrukcií. Pre potreby tejto štúdie možno zvýrazniť najmä prvé dve vzájomne prepojené formy zasahovania politickej moci do fungovania literatúry. Jednu predstavovali opatrenia voči literárnym periodikám a druhú kádrové opatrenia v literárnych orgánoch. Tretí fenomén zmienime iba stručne.

V poinváznom období patrili zásahy do mediálnej oblasti na naliehanie ZSSR medzi prvé opatrenia odbúravajúce skromné výsledky predaugustových reforiem. ZSS ako inštitúcia zodpovedajúca za literárne časopisy reagoval na požiadavky vyšších inšancií, ktoré pri spravovaní žurnalistickej a mediálnej sféry realizovali záväzky, že československá tlač a audiovizuálne médiá budú plne slúžiť potrebám komunistickej strany. Od septembra 1968 znovu začal v tlači, rozhlas a televízii pôsobiť ideologický dozor. NZ ČSSR 13. septembra 1968 prijatím zákona č. 127/1968 Zb. obnovilo cenzúru s účinnosťou od 26. septembra. Slovenský úrad pre tlač

³⁶ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 11. VI. 1969 po zjazde ZSS v Dome ROH, 3 s. (2), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

³⁷ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 20. VI. 1969 na sekretariáte ZSS, 6 s. (2, 3), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

³⁸ Zápisnica z mimoriadneho zasadnutia výboru ZSS dňa 5. VIII. 1969, 6 s. (2), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

³⁹ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 23. októbra 1969, 11 s. (1), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

a informácie (SÚTI), ktorý ju mal na starosti, bol zriadený od 16. septembra (Londák – Sikora – Londáková, 2016, s. 302). Výrazná vlna represívnych opatrení voči nežiaducim šéfredaktorom a nepohodlným periodikám prebehla na celoštátnej úrovni v apríli a v máji 1969. (Stropnický, 2013, s. 75; Štefek, 2019, s. 93; Londák – Sikora – Londáková, 2016, s. 322; Doskočil, 2006, s. 290, 294). V rovnakom čase bolo na jedno číslo zastavené aj vydávanie študentského časopisu Reflex (Drug, 1992b, s. 401 – 402). Novinárska obec bola vystavená ďalšiemu tlaku, keď v máji 1969 vyšiel dokument Slovo do vlastných radov, v ktorom 350 signatárov v duchu novej oficiálnej interpretácie odsudzovalo demokratizačný proces a vyjadrovalo podporu normalizačnému režimu (Sikora, 2013, s. 166).

Pokiaľ ide o literárne dianie, k jeho paradoxom patrí, že zhodou okolností práve 17. apríla 1969 sa zdanlivo zavŕšil dlhý zápas Zväzu za vlastný týždenník tým, že vyšlo prvé číslo Literárneho života. Ešte v ten istý deň SÚTI vydávanie časopisu zastavil na dva mesiace. Krátka existencia časopisu Literárny život sa po ďalšom zásahu cenzúry definitívne uzatvorila v lete 1969. Rozhodnutie o odňatí jeho registrácie nadobudlo účinnosť deň po vyjdení 6. čísla, 25. júla 1969.⁴⁰ V tejto súvislosti navyše ideologický tajomník ÚV KSS L. Pezlár listom Zväzu oznámil, že nepredloží žiadosť o dotáciu pre ZSS a jeho účelové zariadenia do predsedníctva ÚV KSS, „nakoľko dohoda bola viazaná na iné dohody a záväzky súvisiace s Literárnym životom, ktoré Zväz nedodržiaval.“⁴¹

Z reakcie výboru ZSS na tieto rozhodnutia štátnych a straníckych orgánov je zrejmé, ako sa počas niekoľkých mesiacov zmenil prístup vedenia ZSS k jeho existenčným problémom. Zatiaľ čo v apríli 1969 vtedajší výbor ZSS protestoval proti zákroku SÚTI voči Literárnemu životu a žiadal zrušiť toto rozhodnutie,⁴² v auguste už výmer SÚTI o odňatí registrácie Literárnemu životu už iba „s poľutovaním berie na vedomie“.⁴³ Na predmetnej schôdzi Výboru ZSS 5. augusta 1969, ktorá odňatie registrácie i Pezlárovo oznámenie prerokovávala, boli na návrh predsedu ZSS V. Mihálíka prijaté uznesenia, ktoré v praxi znamenali podriadenie literárnych časopisov požiadavkám politickej moci. Mihálíkove návrhy v intenciách centrálnych opatrení na kontrolu médií brali ohľad aj na blízke prvé výročie invázie, keďže šéfredaktorom zväzových časopisov sa ako prvé malo uložiť, aby „okamžite odstránili z augustových čísel všetko, čo by negatívne pripomínalo vlnu august“ a aby „v redakčnej praxi striktné rešpektovali politiku strany a štátu.“⁴⁴ Výbor nakoniec časopisy zaviazal „v redakčnej praxi striktné rešpektovať rezolúciu zjazdu slovenských spisovateľov a súčasnú politiku strany a vlády“⁴⁵ a inicioval aj ďalšie opatrenia na ideovú kontrolu literárnych periodík (predložiť návrhy na zloženie redakčných

⁴⁰ Príloha k zápisnici z mimoriadnej schôdzky sekretariátu ZSS dňa 28. júla 1969. Opis rozhodnutia Slovenského úradu pre tlač a informácie č. 310-69/sekr. z 25. júla 1969, 1 s., SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁴¹ Zápisnica z mimoriadneho zasadnutia výboru ZSS dňa 5. VIII. 1969, 6 s. (2), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁴² Informácie ZSS. 1969, č. 1, 12 s. (5 – 6), SNA, fond ZSS, šk. 22, Zápisnice zo zasadnutí predsedníctva 1959 – 1969.

⁴³ Informačný bulletin Zväzu slovenských spisovateľov. 1970, č. 1, 59 s. (11), SNA, fond ZSS, šk. 65, obal Informácie ZSS.

⁴⁴ Zápisnica z mimoriadneho zasadnutia výboru ZSS dňa 5. VIII. 1969, 6 s. (2), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁴⁵ Zápisnica z mimoriadneho zasadnutia výboru ZSS dňa 5. VIII. 1969, 6 s. (3), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

rád, predkladať ročné plány práce). Avizovalo sa prehodnocovanie štruktúry a obsahovej náplne vzájomných časopisov. Zároveň sa mali začať prípravy na založenie nového vzájomného týždenníka, ktorý by vychádzal od začiatku roka 1970; v neskorších výborových dokumentoch⁴⁶ sa spomína pod názvom Kultúrny život, jeho šéfredaktorom sa mal stať V. Mináč, ako je známe, nikdy nevznikol.

Dominantným trendom bolo zužovanie publikačného priestoru cez spochybňovanie a likvidáciu tých platforiem, ktoré sa angažovali v obrodnom procese a protiokupačných postojoch. 23. októbra 1969 sa výbor zaoberal hneď niekoľkými krízovými situáciami. Najväčšie bolo postavenie Slovenských pohľadov, ktorým „v dôsledku zastavenia posledného hárku augustového čísla [...] hrozilo úplné zastavenie“.⁴⁷ Zatiaľ čo s vypracovaním internej analýzy Slovenských pohľadov nastali problémy, personálnu zmenu na čele redakcie ako osvedčené riešenie tohto typu konfliktov výbor schválil jednomyselne,⁴⁸ keď z funkcie šéfredaktora odvolal M. Ferku a od 1. decembra 1969 menoval do tejto funkcie J. Števčeka (Gáfrik, 2003, s. 162; Drug, 1992b, s. 411).

Ako zhrňa Š. Drug (1992b, s. 415), pod tlakom straníckych orgánov si ZSS koncom roka 1970 spomedzi časopisov ponecháva len Slovenské pohľady. Revue svetovej literatúry a Romboid odovzdáva vydavateľstvu Slovenský spisovateľ, Irodalmi Szemle vydavateľstvu Madách. V decembri 1970 ZSS zastavil vydávanie časopisu Mladá tvorba. Okrem toho v roku Matica slovenská dala zaniknúť obrodne zmyšľajúcej redakcii časopisu Matičné čítanie. Od roku 1970 boli tiež upravované kompetencie v oblasti spravovania kultúry a literatúry spôsobom, ktorý znamenal oslabovanie ZSS a posilňovanie pozície Ministerstva kultúry SSR (Za socialistické umenie, 1975, s. 26). Uskutočnila sa delimitácia vydavateľstva Slovenský spisovateľ aj s časopisom Romboid zo ZSS na Slovenský literárny fond (Drug, 1992b, s. 415), ktorý bol podriadený ministerstvu. Zväz ako organizáciu oslabilo aj to, že podobne ako ostatné umelecké zväzy prišiel o zastúpenie v Národnom fronte.

Likvidácia liberalizačných tendencií po násilnom prerušení pokusu o reformu socializmu sa vo veľkej miere udiala na báze personálnych postihov voči konkrétnym ľuďom, ktoré v masovom meradle poznačili celé sociálne spektrum (Černá, 2012, s. 72). K zmenám na kľúčových pozíciách dochádzalo priebežne v celom poaugustovom období a boli zavŕšené v januári 1970 (Štefek, 2019, s. 108). Od jesene 1969 prebiehali výrazné čistky medzi straníckymi funkcionármi aj v štátnom aparáte (Černá, 2012, s. 78 – 79). Nasledovali plošné ideové previerky v komunistickej strane, ktoré mali pod zámienkou výmeny straníckych legitímácií spojenej s politickou kampaňou (Štefek, 2019, s. 113) priniesť očistu od nežiaducich jednotlivcov, ale tiež vtiahnuť ľudí do účasti na konsolidačnom procese a posilniť tak mocenské centrum (Černá, 2012, s. 83). Stranícke previerky prebiehali od januára do októbra 1970 a „očistili“ KSČ od 21,67 % členov (Sikora, 2013, s. 226), v rámci KSS išlo o 17,6 % členov (Sikora, 2013, s. 228). Od konca leta 1970 k nim pribudlo pracovno-politické hodnotenie nestraníkov a príslušníkov iných strán, ktoré malo analogický oficiálny (vysvetľovacia kampaň) aj reálny zmysel

⁴⁶ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 23. októbra 1969, 11 s. (4), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁴⁷ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 23. októbra 1969, 11 s. (3, 4), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁴⁸ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 23. októbra 1969, 11 s. (4), SNA, fond ZSS, krabica 20, Zápisnice z výboru ZSS 1967 – 1969, 1970 – 1989.

ako stránickej previerky (Černá, 2012, s. 82 – 83). Netreba hádam pripomínať, že preverovanie malo dosah aj na sociálnu situáciu občanov, ktorí z neho vyšli s negatívnym výsledkom, keďže zasahovalo do možností ich profesionálneho uplatnenia, zamestnania, štúdia ich samých, ako aj rodinných príslušníkov.

Kádrová politika sa aj v literárnej oblasti stala významným prostriedkom na jej konsolidáciu a normalizáciu. Opatrenia zasiahli ZSS, vydavateľstvá, časopisy, ako aj ďalšie inštitúcie zviazané s literatúrou, napríklad Slovenskú akadémiu vied alebo vysoké školy. Nie je cieľom tohto výkladu mapovať personálne postihy v ZSS vyčerpávajúco. Postačí, keď si tento trend uvedomíme na pozadí pomerne nedávnych aktivít rehabilitačnej komisie. Podkladom budú zápisnice o rokovaní Výboru ZSS vo zvyšných mesiacoch roku 1969 o personálnych otázkach, sociálnych záležitostiach a členskej agende, ktoré zahŕňali aj rôzne politicky háklivé prípady. Medzi uzneseniami možno ojedinelo nájsť také, ktoré sú v intenciách prístupu spred okupácie. Väčšinou však ide o opatrenia, z ktorých vyplýva, že najneskôr od zasadnutia výboru 23. októbra 1969 sa personálna politika očistí Zväzu od nežiaducich jednotlivcov uplatňovala ako zreteľný systematický trend realizovaný v niekoľkých etapách.

Napríklad 8. februára 1968 výbor diskutoval o sociálnej situácii Tida J. Gašpara. Gašpar sa na ZSS obrátil v decembri 1967 listom a v januári 1968 ho navštívili M. Andráš a G. Rapoš. Andráš prítomných členov výboru informoval, že Gašpar žije v Nových Zámkoch „so svojou manželkou u dcéry (ktorá má 2 deti a je rozvedená) v dosť stiesnených hmotných podmienkach a v zlom zdravotnom stave, lebo prekonal porážku.“⁴⁹ Výbor sa po diskusii uzniesol „odporúčať výboru SLF, aby vyplácal T. J. Gašparovi mesačné vyrovnanie jeho dôchodku, rozdiel so sumy 1000,- Kčs. (Gašpar poberal doteraz mesačný dôchodok Kčs 230,-).“ V otázke publikovania jeho staršej, prípadne aj novej tvorby, výbor prijal stanovisko, že „treba presvedčiť príslušné miesta.“⁵⁰ Poveril tiež sekretariát úlohami pri príležitosti blížiacich sa Gašparových 75. narodenín. Viac než po 21 mesiacoch, 21. novembra 1969, keď sa výbor v novom pozjazdovom zložení v bode rozličné zaoberal žiadosťou T. J. Gašpara „o priznanie podpory r. 1970, prípadne i naďalej“, odporučil výboru SLF „i naďalej poskytovať podporu T. J. Gašparovi ako doteraz“. Zároveň poveril vedenie ZSS, „aby informovalo ÚV KSS o obsahu kníh“, ktoré mali autorovi vyjsť vo vydavateľstve Tatran.⁵¹

V tom istom čase však už Výbor ZSS zároveň prijímal personálne opatrenia voči zväzovým funkcionárom, ktorí neprešli stránickými previerkami, a vydával uznesenia o vylučovaní spisovateľov zo ZSS na základe ich politických aktivít a postojov.

V priebehu roka 1970 došlo v dôsledku výsledkov stránických previerok (vylúčenie, resp. vyškrtnutie z komunistickej strany) k viacerým abdikáciám spisovateľov, ktorí zastávali významnejšie funkcie. 14. augusta 1970 Š. Žáry abdikoval k 1. septembru 1970 z pozície riaditeľa vydavateľstva Slovenský spisovateľ. Na tom istom zasadnutí abdikovali členovia výboru

⁴⁹ Zápisnica zo schôdzky výboru ZSS, ktorá bola 8. februára 1968 v Klube slovenských spisovateľov, 9 s. (6), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁵⁰ Zápisnica zo schôdzky výboru ZSS, ktorá bola 8. februára 1968 v Klube slovenských spisovateľov, 9 s. (6), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁵¹ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 21. novembra 1969, 8 s. (6), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

M. Hamada, D. Kužel, P. Števček.⁵² 23. októbra 1970 z výboru odišli M. Ferko, P. Karvaš, I. Kupec, I. Macinský, L. Ťažký (Drug, 1992b, s. 415; Gáfrik, 2003, s. 162). V čase konania 2. zjazdu Zväzu slovenských spisovateľov mal výbor 21 členov, z toho 16 členov KSČ (Za socialistické umenie, 1975, s. 31).

Pokiaľ išlo o vyradovanie spisovateľov zo Zväzu, v prvej fáze išlo len o jednotlivcov spomedzi tých, ktorí po auguste 1968 ostali v zahraničí. 21. októbra 1969 sa členská komisia zaoberala členstvom spisovateľov v zahraničí, konkrétne L. Mňačku a E. B. Štefana, a uzniesla sa, že v zmysle stanov ZSS „sa nepovažuje za kompetentnú“ túto otázku riešiť a považuje ju za „záležitosť ideovej komisie a výboru“.⁵³ 23. októbra 1969 A. Plávka, práve zvolený za nového predsedu ZSS, na výbore v rámci prerokovania členskej agendy „informoval výbor o členoch ZSS, ktorí sú dlhší čas v zahraničí“.⁵⁴ Išlo o osem osôb: E. B. Štefan, L. Mňačko, E. Knieža, R. Skukálek, T. Fiš, J. Blažková, D. Monoszlőy a E. Mikula. Výbor sa „v zmysle odporúčania ideovej komisie a straníckej skupiny výboru“ rozhodol prípadmi tejto kategórie zaoberať po novom roku, „keď v zmysle našich zákonov budú zrušené doterajšie legálne pobyty v cudzine“. Výnimku predstavoval E. B. Štefan, „ktorý sa stal zamestnancom Slobodnej Európy a sústavne vedie kampaň proti ČSSR.“ Pre túto činnosť bol Štefan na návrh ideovej komisie a straníckej skupiny výboru vylúčený z radov ZSS.⁵⁵ Obe uznesenia boli prijaté jednohlasne. 15. decembra 1969 bol na návrh straníckej skupiny jednohlasne vylúčený L. Mňačko zo ZSS i E. Mikula zo Združenia slovenských prekladateľov. Podľa odôvodnenia „sa zdržiavajú v zahraničí od jesene 1968 a ich pôsobenie v cudzine je v rozpore so stanovami Zväzu a s cfou slovenského spisovateľa.“ Ako systémové riešenie bol zatiaľ zvolený tento postup: „Pokiaľ ide o ostatných členov ZSS v zahraničí, výbor sa uznáva vyčkať nejaký čas, až dostane ďalšie informácie a potom sa k ich prerokovaniu vráti.“⁵⁶ Otázku „členstva všetkých spisovateľov, žijúcich od r. 1968 v emigrácii“ uzavrel výbor 10. apríla 1970, keď jednomyselne vylúčil E. Kniežu, R. Skukálka, T. Fiša a D. Monoszlőya.⁵⁷

Začiatkom roka 1971 boli s cieľom zabezpečiť „jasný ideový a výberový charakter spisovateľskej organizácie“ (Za socialistické umenie, 1975, s. 28) pripravené a schválené nové stanovvy ZSS, ktoré boli všetkým členom Zväzu rozoslané na vyjadrenie. Vyhodnotenie tejto akcie na zasadnutí výboru ZSS 24. októbra 1971 viedlo k tomu, že členstva v ZSS bolo zbavených 35 spisovateľov, siedmim bolo členstvo prerušené. Medzi vylúčenými spisovateľmi bol aj jeden z rehabilitovaných, M. Kavec, do ZSS prijatý iba v roku 1967. Keď sa v máji 1972 zišiel 2. zjazd Zväzu slovenských spisovateľov, mohol s trojročným odstupom od založenia národného Zväzu spokojne konštatovať, že „veľká väčšina slovenských spisovateľov si i v čase spoločenskej krízy

⁵² Informačný bulletin Zväzu slovenských spisovateľov. 1970, č. 3, 56 s. (8), SNA, fond ZSS, šk. 65, obal Informácie ZSS.

⁵³ Zápisnica z členskej komisie, ktorá sa zišla 21. okt. 1969, 2 s. (1), SNA, fond ZSS, šk. 59, Členská komisia 1967 – 1989.

⁵⁴ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 23. októbra 1969, 11 s. (8), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁵⁵ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 23. októbra 1969, 11 s. (8 – 9), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁵⁶ Zápisnica zo 6. schôdzky výboru ZSS dňa 15. decembra 1969, 5 s. (3 – 4), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁵⁷ Zápisnica z 8. schôdzky výboru ZSS dňa 10. apríla 1970, 6 s. (3), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

zodpovedne uvedomila poslanie spisovateľa v spoločnosti budujúcej socializmus“ (Za socialisticke umenie, 1975, s. 44).

V tom istom období už mali jednotliví spisovatelia skúsenosti s tým, že voči nim na základe politickej objednávky zasiahli represívne orgány štátu. Už pri prvom výročí invázie sa začalo policajné šikanovanie P. Balghu, v tom čase ešte člena ZSS, ktoré neustalo ani v čase jeho vážnej choroby, na ktorú zomrel 16. mája 1972 (Hanulíková, 1993). V septembri 1971 bol z politických dôvodov zatknutý P. Ličko, ktorý vo vyšetrovacej väzbe a väzení strávil čas až do januára 1972, keď bol podmienene prepustený (Ličková, 1991). V novembri 1971 bol zatknutý a na dva týždne umiestnený do vyšetrovacej väzby J. Bžoch (Perstická – Přerostová, 1991, s. 37), koncom januára 1972 bol zatknutý a v júli rovnakého roka za poburovanie odsúdený na dva roky väzenia J. L. Kalina (Kalinová, 1991). Balghu, Bžocha aj Kalinu zbavil výbor ZSS členstva na svojom októbrovom zasadnutí v roku 1971.

Od roku 1972 na ZSS dochádzajú sebakritické listy vylúčených spisovateľov, ktorí boli vylúčení alebo mali pozastavené členstvo, a s odstupom času dúfajú v zmenu svojho štatútu, napr. I. Mojíka, L. Dobosa, J. Boba alebo P. Karvaša.⁵⁸ Verejne bola publikovaná sebakritika A. Hykisha (1972) a P. Števčeka (1973), ktoré im umožnili opätovne sa uplatniť v literatúre. V apríli 1975 členská komisia ZSS pri posudzovaní žiadostí o obnovenie členstva viacerých spisovateľov napríklad v súvislosti so situáciou P. Karvaša, M. Ferku (obaja boli zo ZSS vylúčení), J. Boba, I. Mojíka (obaja mali prerušené členstvo) považovala „za nevyhnutné publikovanie ich sebakritiky, čo by im malo otvoriť cestu k publikačnej činnosti“.⁵⁹ V roku 1982 sa v správe výboru ZSS pre 4. zjazd ZSS sebakritika, verejná či neverejná uvádza v súvislosti s umožneným návratom 14 spisovateľov do verejného diania: J. Bob, J. Bžoch, L. Dobos, M. Ferko, A. Hykisch, P. Karvaš, D. Kužel, I. Macinskij, I. Mojík, Š. Moravčík, M. Nadubinský, P. Števček, C. Štítnický, L. Ťažký. Píše sa v tejto súvislosti o algoritme: „spoznali svoje omyly v krízových rokoch, priznali ich škodlivosť a usilovali sa ich napraviť“ (Slovenská literatúra po III. zjazde, 1982, s. 23 – 24).

Krátko ešte spomeňme, ako do jari 1970 pokročila normalizácia ZSS prostredníctvom sebakritickej analýzy a hodnotenia činnosti zväzu za roky 1968 – 1969. Ako medzníky na tejto ceste sa po júnovom zjazde javia najmä dve schôdze výboru ZSS, tá z 23. októbra 1969 a tá z 10. apríla 1970. V tejto súvislosti si možno najprv pripomenúť, ako ešte na jeseň roku 1968 nastala disproporcía medzi straníckou interpretáciou pookupačnej situácie, ktorú sformulovalo novembrové plénum ÚV KSČ, a stanoviskom spisovateľov, ktoré vzišlo z ich mimoriadneho aktívu v decembri. Pre záver roka 1969 je už totiž charakteristická analógia či konsenzus medzi výsledkami straníckych a spisovateľských výkladov. Vedenie Zväzu rozhoduje v intenciách záverov stranického vedenia z prelomu septembra a októbra 1969 a odvoláva sa práve na kurz stanovený na minuloročnom novembrovom pléne ÚV KSČ (Drug, 1992b, s. 413). 23. októbra výbor ZSS poveril P. Horova, „aby preskúmal uznesenia zväzových orgánov z r. 1968 z hľadiska ich správnosti“ a aby výboru „predložil na anulovanie tie uznesenia, ktoré by neboli v súlade

⁵⁸ Nachádzajú sa v SNA, fond ZSS, šk. 65, 1968 – 1977, obal Odvolania vylúčení zo ZSS.

⁵⁹ Zápisnica z 2. zasadnutia členskej komisie ZSS z 9. apríla 1975, 5 s. (1 – 4), SNA, fond ZSS, šk. 59, Členská komisia 1967 – 1989.

s líniou strany“.⁶⁰ 15. decembra potom výbor schválil list určený ministrovi Váľkovi,⁶¹ v ktorom spomínal „nesprávne postoje a názory“⁶² publikované v Kultúrnom živote a prezentované na aktíve v decembri 1968, dištancoval sa od nich a svoju lojalitu dokazoval krokmi, ktoré medzičasom vykonal v záujme nápravy situácie. Podobné vyhlásenie výborovi funkcionári pripravil aj na publikovanie v tlači (Drug, 1992b, s. 413). Výbor ZSS sa k tejto problematike vrátil aj 10. apríla 1970, keď znova interpretoval aktív z decembra 1968 (Gáfrik, 2003, s. 162) a vlastne prehľbil sebakritiku vedenia ZSS (Drug, 1992b, s. 414). Tým boli položené základy interpretácie, ktorej sa potom spisovateľská organizácia držala aj v nasledujúcom období. Od decembra 1970 sa jej oporou stalo Poučenie z krízového vývoja v strane a v spoločnosti po XIII. zjazde KSČ, ako to potvrdzuje hoci Správa výboru pre 2. zjazd Zväzu slovenských spisovateľov, ktorý sa konal v máji 1972.

Záver

Činnosť rehabilitačnej komisie ZSS spadala do výrazne diskontinuitnej doby. Vznik a pôsobenie komisie predstavuje v istom zmysle kulmináciu liberalizačných procesov, ktoré sa začali v ZSS už skôr, postupne sa kumulovali a v súvislosti so zmenami v spoločensko-politickom živote nadobúdali aj nové podoby. Možno hovoriť o rozšírení dosiaľ zaužívaných nástrojov na integráciu spisovateľov, ktoré boli zväčša neverejnej povahy, o nástroj, ktorý si z princípu žiadal verejný priebeh. Diskontinuitný impulz sa formuje od jarných mesiacov roka 1969. V momente, keď komisia svoju prácu ukončila, a na jej odporúčania zareagovali príslušné volené orgány ZSS, na politickej rovine sa už totiž schyľovalo k obratu, ktorý v nasledujúcich rokoch aj do ZSS priniesol prohibičné metódy práce pri organizovaní spisovateľov uplatňované s takou systematickou, ktorá vo viacerých ohľadoch prekonala aj prax z päťdesiatych rokov.

Vyhodnotenie práce rehabilitačnej komisie je nejednoznačné. Napríklad po členskej línii, ktorá bola v pôsobnosti zväzových volených orgánov, komisia posunula na ďalšie rozhodnutie členskej komisie 10 prípadov, spomedzi ktorých boli prijatím za člena uspokojení piati žiadatelia (A. Čajaková-Petrovičová, J. Domasta, M. Gacek, B. Hečko a A. Vrbický). Jeden, V. Rolko, bol prijatý priamym rozhodnutím výboru ZSS. Uvedení spisovatelia získali prístup k pracovným a sociálnym možnostiam, ktoré im boli predtým upierané. Úspešnosť či efektivita rehabilitačného angažmánu komisie vo veciach, ktoré spadali pod iné inštitúcie, bola takisto relatívna, ako to popri spokojnosti vyjadrenej komisiou v záverečnej správe na okraj niektorých prípadov (J. Bodenek, J. Domasta, B. Hečko) dokladá korešpondencia medzi L. Novomeským a M. Gacekom. Pod vplyvom novej politickej situácie po apríli 1969 sa navyše aj v ZSS začalo nové kolo reštrikcií. V ich rámci sa znovu začalo, respektíve pokračovalo diskriminovanie aj niektorých spisovateľov, ktorí sa obracali na rehabilitačnú komisiu z konca šesťdesiatych rokov (J. Hnitka, M. Kavec). Vo všeobecnosti sa tiež zmenil kurz, ktorý ZSS sledoval vo vzťahu k spisovateľom v emigrácii z integračnej tendencie, ktorá sa presadzovala aj cez rehabilitačnú

⁶⁰ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 23. októbra 1969, 11 s. (5), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁶¹ Zápisnica zo 6. schôdzky výboru ZSS dňa 15. decembra 1969, 5 s. (1 – 2), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁶² Informačný bulletin Zväzu slovenských spisovateľov. 1970, č. 1, 59 s. (23), SNA, fond ZSS, šk. 65, obal Informácie ZSS.

komisiu v druhej polovici šesťdesiatych rokov na opätovné negatívne, dezintegračné vymedzovanie sa oficiálnej literatúry.

Z hľadiska bádateľských možností téma predstavuje predmet, ktorý si žiada ďalšiu pozornosť. Žiada sa napríklad iné vymedzenie problematiky. Činnosť komisie nepredstavuje jediný spôsob, akým sa v danom čase riešila integrácia spisovateľov do ZSS. Aby sme získali plastickejší obraz tohto diania, bolo by žiaduce pôsobenie nevyčleňovať spomedzi ostatných nástrojov liberalizácie pomerov vo Zväze. Komplexný záber však nebol cieľom tohto príspevku.

Pokiaľ ide o podrobnejší výskum vlastnej rehabilitačnej problematiky, v budúcnosti bude potrebné zvážiť, nakoľko je jej súčasťou hodnotová rovina. Na tento faktor poukázal napríklad J. Seifert, keď konštatoval, že u českej komisie sa o rehabilitáciu uchádzali aj mnohí spisovatelia, ktorých knihy nevychádzali z politických dôvodov, ale pre nedostatok kvality (Vacík – Seifert, 1968, s. 4).

Prirodzene, núka sa výskum detailizovať. Napríklad by bolo viac než produktívne sledovať a porovnávať z nášho uhla pohľadu osobné príbehy členov komisie, žiadateľov, ktorí boli úspešní, aj tých, ktorí úspešní neboli, v období, ktoré rehabilitáciám predchádzalo, a v tom, ktoré nasledovalo. Úspešnosť takýchto prípadových štúdií závisí od škály a typológie dokumentárneho materiálu oficiálnej i súkromnej povahy, ktorými ich možno podložiť.

Systematické uplatňovanie diskriminačných metód v konsolidačno-normalizačnom období, najmä v rokoch 1969 – 1972, ale aj potom, znamenalo takú akumuláciu nových krívd, že po roku 1989, v nových spoločensko-politických pomeroch, sa rehabilitačná problematika načas stala jedným z ťažiskových záujmov spisovateľskej obce, respektíve jednej jej časti. Počas príprav transformačného zjazdu ZSS vydal Akčný výbor ZSS, ktorý tento proces pripravoval, uznesenie o rehabilitácii (Akčný výbor, 1990, s. 2) 38 žijúcich spisovateľov a 9, ktorí boli po smrti. Akčný výbor zároveň schválil úmysel ustanoviť rehabilitačnú komisiu, ktorá by sa zaoberala represáliami proti spisovateľom v rokoch 1968 – 1989, a návrh na jej personálne zloženie. Transformačný zjazd ZSS 18. a 19. januára 1990 prijal uznesenie, ktorým sa rušili vylúčenia a vyškrtnutia zo ZSS, ako aj prerušenia členstva, 56 spisovateľov a 14 politicky postihnutých prekladateľov. Na zjazde, z ktorého vzišiel Spolok slovenských spisovateľov (SSS) ako nástupnícka organizácia ZSS, bola zároveň zvolená rehabilitačná komisia. Jej predsedom sa stal P. Števček, komisia pôsobila na pôde SSS, keď sa Spolok stal členom Asociácie organizácií spisovateľov Slovenska (AOSS), aj komisia sa premenila na rehabilitačnú komisiu AOSS. Komisia sa prvý raz pracovne stretla 1. marca 1990, posledné, pätnáste zasadnutie bolo 3. júla 1991 (–lk–, 1991a, s. 2). Na sklonku svojho pôsobenia, na 14. zasadnutí 22. mája 1991 si komisia od Š. Druga a I. Kupca vypočula informácie o prvej spisovateľskej rehabilitačnej komisii z rokov 1968 – 1969 (–lk–, 1991b, s. 2). V tomto kontexte sa ponovembrová rehabilitačná komisia rozhodla, že represie z obdobia 1945 – 1968 majú byť v pôsobnosti literárnych historikov. Dokumentáciu, ktorú Števčekova komisia zhromaždila a spracovala, publikoval časopis AOSS Romboid v rokoch 1991 – 1994 v rubrike Rehabilitácie slovenských spisovateľov, celkovo boli uverejnené materiály k 42 prípadom diskriminácie spisovateľom. Záverečnú správu predložila komisia členskému zhromaždeniu SSS 11. januára 1991. V ponovembrovom období sa však už spisovatelia s diskriminačnými skúsenosťami do pluralitnej a neregulovanej literárnej prevádzky zaraďovali spontánne, v demokratických spoločenských pomeroch sa bez apriórnych prekážok podieľali na publikačných, pracovných a sociálnych právach príslušníkov

spisovateľskej obce. A zároveň sa konfrontovali s komercializáciou a globalizáciou literárnej kultúry na Slovensku.

LITERATÚRA

Pramene

- lk–. 1991a. Pätnáste zasadnutie rehabilitačnej komisie. *Literárny týždenník*, 1991, roč. 4, č. 28, s. 2.
- lk–. 1991b. Z rehabilitačnej komisie. *Literárny týždenník*, 1991, roč. 4, č. 24, s. 2.
- Akčný výbor Zväzu slovenských spisovateľov. 1990. Rehabilitácia spisovateľov. *Literárny týždenník*, 1990, roč. 3, č. 1, s. 2.
- ČTK. 1968. K rehabilitácii spisovateľů. *Rudé právo*, 1968, roč. 48, č. 174, s. 5.
- HANULÍKOVÁ, Beata. 1993. Beata Hanulíková o Petrovi Balghovi. *Romboid*, 1993, roč. 28, č. 1, s. 59 – 61.
- HYKISCH, Anton. 1972. Zodpovednosť. *Slovenské pohľady*, 1972, roč. 88, č. 4, s. 13 – 19.
- KALINOVÁ, Agneša. 1991. Agneša Kalinová o Jánovi Ladislavovi Kalinovi. *Romboid*, 1991, roč. 26, č. 5, s. 16 – 18.
- KUPEC, Ivan. 1969. O stave únie. *Literárny život*, 1969, roč. 1, č. 1, s. 12.
- KUPEC, Ivan. 1999. *Denník*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1999. ISBN 80-220-1020-0.
- LIČKOVÁ, Marta. 1991. Marta Ličková o Pavlovi Ličkovi. *Romboid*, 1991, roč. 26, č. 5, s. 22 – 23.
- Rehabilitácie v spisovateľskej obci. *Nové slovo*, 1969, roč. 11, č. 11, s. 10.
- ROSENBAUM, Karol. 1986. Prvá fáza prekonávania dôsledkov pôsobenia pravice v literatúre (1969 – 1970). In: ROSENBAUM, Karol (ed.). *Dejinné poučenie KSČ a literatúra*. Bratislava: Pravda, 1986, s. 67 – 84.
- rp. 1969. Rehabilitácie spisovateľov. *Práca*, 1969, roč. 24, č. 59, s. 1 – 2.
- Slovenská literatúra po III. zjazde ZSS (Správa výboru ZSS IV. zjazdu ZSS). *Slovenské pohľady*, 1982, roč. 98, č. 5, s. 9 – 27 (s. 23 – 24).
- Slovenská rehabilitácia. *Listy*, 1969, roč. 2, č. 12, s. 2.
- Správa výboru ZSS. *Kultúrny život*, 1968, roč. 23, č. 26, s. 12.
- Stenografický protokol z konferencie Zväzu slovenských spisovateľov. *Kultúrny život*, 1968, roč. 23, č. 19, s. 3.
- ŠTEVČEK, Pavol. 1973. List Pavla Števčeka predsedníctvu Zväzu slovenských spisovateľov. *Slovenské pohľady*, 1973, roč. 89, č. 9, s. 52 – 62.
- Uznesenie konferencie ZSS. *Kultúrny život*, 1968, roč. 23, č. 22, s. 14.
- VACÍK, Miloš – SEIFERT, Jaroslav. 1968. Rozhovor s básnikom Jaroslavem Seifertem o rehabilitácii spisovateľů. *Rudé právo*, 1968, roč. 48, č. 158, s. 4.
- Za socialistické umenie*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1975.
- III. sjezd Svazu československých spisovateľů. Praha 22. – 24. května 1963. *Protokol*. Praha: Československý spisovatel, 1963.

Sekundárna literatúra

- BARBORÍK, Vladimír – PETŘÍK, Vladimír. 2018. *Pohyb k nehybnosti*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2018. ISBN 978-80-8119-109-1.
- BÍLIK, René. 2008. *Duch na reťazi*. Bratislava: Kalligram, 2008. ISBN 978-80-8101-028-6.
- BLÁHOVÁ, Kateřina. 2008. Literární život. Politické a kulturní souvislosti. In: JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989. 3. díl, 1958 – 1969*. Praha: Academia, 2008, s. 15 – 49. ISBN 978-80-200-1583-9.
- BYSTRICKÝ, Valerián a kol. 2008. *Rok 1968 na Slovensku a v Československu*. Bratislava: Historický ústav SAV – Prodama, 2008. ISBN 978-80-969782-3-6.

- ČERNÁ, Marie. 2012. Náš nepřítel oportunist. Proverky roku 1970 v Československu. In: ČERNÁ, Marie – CUHRA, Jaroslav a kol. *Proverky a jejich místo v komunistickém vládnutí*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, s. 72 – 93. ISBN 978-80-7285-157-7.
- ČOMAJ, Ján. 2013. *Múrom proti hlave*. Čadca: Kysucké múzeum v Čadci, 2013. ISBN 978-80-970780-6-5.
- DOSKOČIL, Zdeněk. 2006. Duben 1969. Brno: Doplněk, 2006. ISBN 80-7239-204-2.
- DRUG, Štefan. 1992a. Z literárneho života v „krízových“ rokoch. 2. časť. *Slovenská literatúra*, 1992, roč. 39, č. 4, s. 324 – 343.
- DRUG, Štefan. 1992b. Z literárneho života v „krízových“ rokoch. 3. časť. *Slovenská literatúra*, 1992, roč. 39, č. 5, s. 395 – 417.
- DRUG, Štefan. 2001. Premeny umeleckého života po roku 1948. In: DRUG, Štefan (ed.). *Umenie v službách totality*. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV, 2001, s. 17 – 38. ISBN 80-88746-13-2.
- GÁFRIK, Michal. 2003. O normalizačnej praxi v literatúre a v literárnej vede. In: KMEŤ, Norbert (ed.). *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 152 – 183. ISBN 80-7165-390-X.
- KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel. 2008. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister & Principal, 2008. ISBN 978-80-7364-049-1.
- KURAL, Václav a kol. 1993. *Československo roku 1968. 1. díl: Obrodný proces*. Praha: Parta, 1993. ISBN 80-901337-7-0.
- LONDÁK, Miroslav – SIKORA, Stanislav – LONDÁKOVÁ, Elena. 2002. *Predjarie*. Bratislava: Veda, 2002. ISBN 80-224-0707-0.
- LONDÁK, Miroslav – SIKORA, Stanislav – LONDÁKOVÁ, Elena. 2016. *Od predjaria k normalizácii*. Bratislava: Veda, 2016. ISBN 978-80-224-1531-6.
- LONDÁKOVÁ, Elena. 2015. *Slovenská kultúra v rokoch 1968 – 1970*. Bratislava: Veda, 2015. ISBN 978-80-224-1460-9.
- LONDÁKOVÁ, Elena. 2016. K druhej etape rehabilitácií v slovenskej kultúrnej obci v roku 1968/1969. In: ROGULOVÁ, Jaroslava – HERTEL, Maroš a kol. *Adepti moci a úspechu: etablovanie elít v moderných dejinách*. Bratislava: Veda, 2016, s. 481 – 490. ISBN 978-80-224-1503-3.
- MERVART, Jan. 2010. *Naděje a iluze*. Brno: Host, 2010. ISBN 978-80-7294-402-6.
- PERSTICKÁ, Dagmar – PREROSTOVÁ, Lea. 1991. *Dominik Tataraka a ti druzí*. Brno: Státní vědecká knihovna, 1991. ISBN 80-7051-046-3.
- PEŠEK, Jan a kol. 2003. *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003. ISBN 80-7165-417-5.
- PEŠEK, Jan – LETZ, Róbert. 2004. *Štruktúry moci na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. ISBN 80-7165-469-8.
- PETRÍK, Vladimír. 1990. *Proces a tvorba*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1990. ISBN 80-220-0152-X.
- PRÍHODOVÁ, Edita. 2020. *Spievam, lebo milujem...* Bratislava: Literárne informačné centrum, 2020. ISBN 978-80-8119-127-5.
- RYCHLÍK, Jan. 2003. Normalizační podoba česko-slovenské federace. In: PEKNÍK, Miroslav (ed.). *Česká a slovenská spoločnosť v období normalizace. Slovenská a česká spoločnosť v období normalizácie*. Bratislava: Veda, 2003, s. 59 – 92. ISBN 80-224-0747-X.
- SIKORA, Stanislav. 2013. *Po jari krutá zima*. Bratislava: Historický ústav SAV – Typoset print, 2013. ISBN 978-80-970302-9-2.
- STROPNICKÝ, Matěj. 2013. *Myslet socialismus bez tanků*. Praha: Scriptorium, 2013. ISBN 978-80-87271-79-7.
- ŠTEFEK, Martin. 2019. *Kádry rozhodují, ovšem*. Praha: Univerzita Karlova, Filosofická fakulta, 2019. ISBN 978-80-7308-905-4.
- UHER, Ján. 2001. *Zo zákulisia rehabilitácií*. Bratislava: Kalligram, 2001. ISBN 80-7149-416-X.
- VEBER, Václav. 2010. O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí. *Securitas imperii*, 2010, roč. 11, č. 16, s. 10 – 29.

.....

Doc. Mgr. Jaroslav Šrank, PhD.
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Račianska 59
813 34 Bratislava
Slovenská republika
srank@fedu.uniba.sk